

Peçeneklere dair araştırmalar

Dr. AKDES KURAT

I

KARADENİZİN ŞİMALİNDEKİ BOZKIRLARDA PEÇENEKLER

Cenubî Rusya Bozkırları [1].

Herodot Dairanın Skitlere karşı yaptığı seferi anlatırken, Skit memleketini Şöyle karakterize eder: ḡ τε γάρ γῆ ἐοῦσα πεδιάς αὐτῆ ποιόδης τε καὶ εὐνδρός ἐστίν, ποταμοὶ τε δὲ αὐτῆς ρέουσιν οὐ πολλῶ τεφ ἀριθμὸν ἐλάσσονες τῶν ἐν Αἰγύπτῳ διωριζόν. *Bu arazi bol otlı ve çok sulu düz ovanın ibaret olup, buradan adet itibariyle Mısır kanallarından pek de az olmıyan nehirler akmaktadır* (Lib. IV. kap. 47). Aynı eserin müellifi, Lib. IV. kap. 100 ve 101 de, Skit arazisinin büyüklüğünü de tayin ile bunun uzunluğunun 4000 stadion genişliğinde aynı olduğunu söyler. "Tarihçilerin babası,, tarafından bu suretle tasvir olunan, ve Herodotu takiben, ondan sonraki antik ve Bizans yazıcıları tarafından *Skythia*, ve bazen de *Sarmathia*, adını taşıyan Karadenizin Şimalindeki bozkırların sonraları *Deşt-i Kıpçak* (Kıpçak sahraları) adını aldığını biliyoruz. Buraları dünyanın en zengin kara toprağına, *çernozema* maliktir. Yer kabuğı teşekkülünün icabı olarak Ural dağlarından Karpatlara kadar bir tepe silsilesi Rusyayı Şarktan garbe doğru kateder. Bu silsile, Ural dağlarından başlıyarak, "Obşcij syrt,, adıyla *İdile* (Volga) doğru gelir; bu büyük nehri geçtikten sonra, Don ile *Medviedica* nehirleri arasında oldukça yükselir. Don ile *Donec* aralarında da epey büyüdükten sonra, *Samara*, *Krynka* ve *Mius* nehirleri boyunda aynı Şekilde devam edip, *Kalmius*, *Dnepr*, *İngul*, *Bug* ve *Dnestr* nehirlerinde küçük Őelâleler (*porogi*) teşkil ederek, Karpatların etekleriyle birleşir. Bu tepe silsilesinin cenub kısmı tam manasiyle bozkırlar sahasıdır. Don nehrinin Őarkı *Aralo-Kaspi* kum sahralarının devamı olup, susuz, otsuz ve ıssız Boz-

[1] *Cenubî Rusya sahralarına dair: Rossiya, polnoe geografiçeskoe opisanie naşego oteçestva*, izd. V. P. Semenov - Tjan - Őanskij. T. XIV. *Novorossija, Krym*. Sonra: *Golubovskij, Peçeneği, Torki i Polovcy*. Kiev 1884.

kırlardan ibarettir; fakat Dondan Kafkaslara doğru uzanan ve Kuban nehri havzasını teşkil eden yerler çok mümbit bir sahadıra. Don'un garbi ise şarkına nisbeten, büsbütün başka bir manzara gösterir. Bu kısmın bozkırları birçok büyük ve küçük nehirlerle sulanır; bu hususiyetin Herodotun bile nazarı dikkatini celbettiğini gördük. Bozkırlar, nehir ve ırmaklardan maada, Rusların "*baliki*," dedikleri, çukurlarla doludur, ki bunlar ilkbaharda birden eriyen karların, veya kuvvetli yağmurların, selleriyle kazılarak vücade gelmiştir. Denize yaklaştıkça büyüyen bu çukurlar etrafında çalı ve otlar biter. Cenubî Rusya sahraları umumiyetle ağaçtan mahrumdur. Ancak tepelerde ağaçlara tesadüf edilir. Cenuba gittikçe tam bir bozkır nebatatı hâkimdir ve denize yaklaştıkça kuru, dikenli cinsler çoğalır. Bu bozkırlar vaktiyle, ekilmemiş, biçilmemiş iyesiz (sahipsız) sahalardan ibaret olup göçmenler ve Rus kazakları için çok elverişli bir yerdi. Daha geçen yüz yılın ortalarında bile sapan görmemiş birçok saha vardı. H. Sienkiewicz'in "Ateşle ve kanla," adlı meşhur romanında olduğu gibi, bilhassa N. W. Gogol'in "Taras Bul'ba," sı ile "Ölmüş köylüler," inde bu steplerin çok güzel tasvirleri vardır. Bozkırlar Karadeniz ve Azak denizi sahillerine yaklaştıkça çok ıssızdır; geniş sahalara tamamiyle nebatat mahrum olup denize uzanan burunların sayılmıyacak kadar çok "limanlar," teşkil ettiği görülür. Fakat nehirlerin denize döküldüğü yerler, yani Don, Dnepr, Bug, Dnestr ve Tuna - birçok küçük ırmakları saymazsak- mansapları bataklık olup burada orman gibi kamışlar biter; göçmenlere kışlak vazifesini gören bu yerler hem kar fırtanalarına karşı sığınmak hem de hayvanlar için kuru ot bulmak imkânını veriyorlardı.

Uralo - Karpat tepeliği Rusya ovasını ikiye ayırır: bunun cenub kısmı bozkırlar, şimal kısmı da ormanlıktır. Eskiden ormanlık sahanın çok daha cenubta olduğu anlaşılıyor. Vaktiyle Tambov, Rjazan', Gluchov, Sosnicy, Kozelec, Vasil'kov, Berdiçev ve Kamenec şehirlerinin cenubunda da ormanlar vardı. Bunların yokolmasına, orman aralarında yaşayan ahalinin ekin ekmek için ağaçları yakmaları sebep olmuştur. 14. ve 15 inci asırlarda, Rusyanın bu kısmında, ve daha şimalde, ormanları yakarak tarla yapmak adeti mevcuttu. 9-12 inci asırlarda da bunun başka türlü olmadığı muhakkaktır. Ormanlık saha bilhassa Donec ile İdil (Volga) arasında Don'un ortalarına, ve hatta vaktile aşağılarına kadar, epey cenuba doğru uzamış olduğu anlaşılmaktadır. Aynı suretle garpte, Karpat eteklerindeki ormanlar da vaktiyle daha geniş bir saha işgal ediyorlardı. Ormanlık yerler göçmenlik için müsait olmadığından göçmenlerle hazarî hayat yaşayan ahalinin sınırı, ormanın bitip bozkır başlıyan yerlerdi.

Cenubî Rusya sahraları, yani Deşt-i Kıpçak, Orta Asya bozkırlarının tabî bir devamıdır. Buraları Orta Asyadan hicret etmek mecburiyetinde

kalan kavimlere, eski vatanlarındaki yaşayış tarzını devam ettirmek imkânını vermiştir; hatta, bu yerlerin ot ve su itibariyle Orta Asyadan çok daha zengin olmasını nazarı itibara alırsak - buralara gelen göçmenlerin eski vatanlarına nisbeten daha iyi şarayit buldukları muhakkaktır. İlbahar ve yazbaşlarında Deşt-i Kıpçağın geniş ovaları koyun, at ve başka hayvan sürülerini beslemek için bol miktarda ot yetiştirir; yaz sıcaklarında tepelik ve orman yanları ile nehir ve çukur boyları yaylak olur; kışın da nehir mansabları çok iyi kışlak vazifesini görür. Tarih, buraları mütemadiyen Orta Asyadan gelen kavimlerin bir geçit yeri olarak kaydetmiştir. Bunların bilhassa Türk ırkına mensup olduklarını biliyoruz. Fakat bu hareketlerin kısmı azamı tarihin kaynaklarına gereği gibi girmediğinden bu cins kavimler hareketini bir kül halinde kaleme almak imkânsızdır. Ancak 9-uncu asırdan itibaren cereyan eden göçlere dair müsbet kaynaklara malikiz. Bunlar arasında Peçenek'lerin Orta Asyadan Cenubî Rusyaya gelip yerleşmeleri kaynaklarca oldukça iyi tenvir edilmiş, göç hareketlerinden birini teşkil ediyor.

Peçeneklerin Türk ırkına mensub olmaları ve atları.

9-uncu asrın sonu ve 10-uncu asrın başlarında şarkî ve Orta Avrupa ile Balkan yarımadasında çok ehemmiyetli vakalar cereyan etmişti. Bir taraftan büyük bir Türk devleti olan Hazar hakanlığı yıkılırken, diğer taraftan onun tebaaları olan şark Slavları bir Rus devleti kurmakla meşgul oluyorlardı; sonra, bu zamana kadar tarih sahasında isimleri çok az geçen Macarlar, Panonyaya giderek orada bir devlet vücuda getirmişler ve Garbî Avrupada mühim bir rol oynamaya başlamışlardı. Ayn izamanda Balkan yarımadasında Bulgar Türklerinin tesis ettikleri Bulgar - Slav devleti büyük bir faaliyet göstermiş ve şarkî Roma İmperatorluğu için mühim bir tehlike teşkil etmişti. Bütün bunlardan maada Karadenizin şimalindeki bozkırlar yeniden Türk zümrelerine yurd olmuştu; buraları 860 tarihlerinde *Peçenek* adını taşıyan, bir Türk kavmi tarafından işgal edilmişti. Tam 200 yıl, yeni Kumanların gelmesine kadar, Peçenekler Karadenizin şimalindeki Bozkırların yegâne hâkimi olmuşlardı. Oların buradaki hayatları, 10. ve 11-inci asır şarkî Avrupa tarihine fevkalâde büyük bir tesir yapmış olduğundan, araştırılmağa değer bir mevzu teşkil eder.

Peçeneklerin Deşt-i Kıpçakta yaşadıkları devirlerine dair en mühim kaynak Bizans İmperatoru Kostantin VII. Porphyrogennitos (913-959) un 950 yıllarında yazılan, müdakhiklerce "*De administrando imperio*," adı verilen, eseridir. [1]

[1] Konstantin Porphyrogennitosun «De Administrando Imperio» sine ait ve imparatorun kendi şahsı hakkında birçok tetkik vardır. Bu hususta esas eser Alfred Rambaud.

10-uncu asırda Bizansın haricî siyaset el kitabı mahiyetinde olan "De Administrando Imperio,,yı açar açmaz ilk sekiz babtan başka bir de37-inci babın Peçenekler hakkında olduğunu görürüz. Demekki, Bizans devlet adamları bu kavime fevkalâde ehemmiyet veriyorlardı. Bu kavmin tarihini araştırmadan evvel menşeleri ve adlarına dair birkaç söz söylemek lâzımdır. Peçenekler halis bir Türk kavmidir. Buna birinci delil onların yaşayış tarzları ve şahıs isimleridir. Peçenek başbuğlarının adları arasında: Korkut, Kaydu, Karabay, Çoban, Turak [1] gibi, diğer Türk zömrelerinde de tesadüf ettiğimiz, ismi hasların olduğunu görüyoruz. Sonra, 10-uncu asır Aıab müelliflerinden İstahri (اسطخرى) adlı eserinde şu sözlerle bunların Türk olduklarını sarahaten söyler: وقد أقطع طائفة من الأتراك عن بلادهم فصاروا فيما بين الخزر

«L'Empire grec au dixième siècle» Constantin Porphyrogène. Paris 1870. Rambaud bu eserin kıymetini doğru olarak şu cümle ile hulâsa etmiştir: «L'histoire de toutes ces régions du IXe au Xe siècle aurait été presque perdue pour nous si ce livre ne nous fût parvenu. C'est là que les Hongrois, les Yugo-Slaves, les populations de la Russie méridionale retrouvent le berceau de leur nation et l'histoire de ses premiers pas dans le Nord. Il est le point de départ des annales de vingt peuples divers.» (P. 173-174) K. Krumbacher'in meşhur eseri olan: Geschichte der byzantinischen Literatur, 252, 253, 255-56. De administrando Imprio'da muhtelif kavimlere ait verilen malûmat: C. Y. Grot. Izvestija Konstantina Porphyrorodnogo o Serbach i Chorvatach, S. Petersburg 1888. Bundan bir iktibas: Archiv für Slavische Philologie 5 (1881) 390-397; sonra - tenkidi: T. Florinski Z. M. N. P. cilt 214 Mart S. 139-170. Cilt 215 Haziran S. 200-322. Aynı mevzua ait: Fr. Racki, Agram (Zağreb); bu hususta V. Yagie, Archiv für Slavische Philologie 5 (1881) 178 devamı. Macarlardan P. Kunfalvy, Macarlara ait kısmi tetkik etmiştir: Magyarorszag Ethnographiaja. De adm. Imp.; Rusça tercemesi: G. Laskin, Çtenija v Imp Obşcestve istorii i drevnostej pri Moskov. Universit, 1899; bunun tenkidi: Byz. Z. II (1900) 515-523 Papadimitrius. De adm. imp. ait yeni tetkiklerden en mühimi J. Bury nin B. Z. XV (1906) 511 - 575. The treatise « administrando imperio » dır. Sonra, bu mevzua dair Geza Feher'in. Ungarns Gebietsgrenzen in der Mitte des X. es Jahrhunderts. Ungarische Jahrbücher B. II Het. 1 (April 1922) ve C. A. Macartney, The Magyars in the ninth century Cambridge (1930) pp. 80-117, şayanı zikirdir. Prof. J. Nemeth ile J. Marguarta ve Gyula Cebe lerin de Adm. imp. ya dair görüşleri vardır; bunlara ait sırası gelince malûmat verilecektir.

Kons. Porp. De adm. Imp. telif ederken lâzımgelen malûmatı muhteif vasıta ve adamlarla toplatmıştır. Eser işlenmiş tam bir kül teşkil etmez. Bu hususta J. Bury B. Z. XV, 511-577. Macartney, The Magyars 80 ve sonraları. Malzeme muhtelif şahıslar tarafından toplanılmıştır, ki Bury nin: We have no reason to question his (Konst. Porp.) personal responsibility for allı parts of the treatise (S. 519) demesine iştirak ediyoruz. De adm. telifi senesi meselesi hayli münazaalıdır. J. Marguarta göre 948 de yazılmıştır. (Über das Volkstum der Komanen S. 25 n. 3) J. Nemeth 950 de yazıldığını kabul ediyor. (Die Inschriften 58.) Halbuki Konstantin iki defa - 9457 - 949 da yazıldığını söylüyor. C. A. Macartney Konts. nin muhtelif zamanlarda, fasıllarla yazıldığını ve bize bilhassa alâkadar eden kısmın, yeni 37 inci babın, 948-949 da yazıldığını kabul ediyor. The Magyars, S. 80.

[1] Kedrenos: Τύραχ; Theophanes I,269: Στύραξ, Neşri, Osmanlıların şecere kısmı: حاجى توراتى اوغلى على. Hazinei evrak, mühimme defteri:

[1] والروم بقالهم البجناكية اغر قبيلة من الترك... وهم اثنان وعشرون بطنا... التاسعة عشرة بجينك» [2] بجناك قبيلة من العزية [3] eder : Nihayet Bizans kaynaklarında Peçeneklerin gerek Anadolu Selçukîleri ve gerek Kumanlar ile hemcins olduklarını açıkça yazarlar. Mahmud Kâşgarî den görüldüğü veçhile Peçenekler Oğuz zümresinin 19 uncu boyunu teşkil etmişlerdir. Reşideddin'in Camiüt-tevsrihine göre de, Peçenekler (بجينة) Gök-hanın neslinden geliyorlar.

Şimdi isimlerinin izahına geçelim. 892-899 senelerinde Prium manastırının baş keşişi olup 915 tarihinde Trierde vefat eden Reginonin [4], İsanın doğuşundan başlayarak 906 senesine kadar cereyan eden vekayii içine alan, ve «Reginonis abbatis Prumiensis Chronicon» namını taşıyan eserin 889 senesi vekayii arasındaki kayıta şu sözleri buluyoruz: «Anno dominicae incarnationis DCCCLXXXVIII gens Hungarorum... A Scythicis regnis et a palludibus quas Tanais... porrigit, egressa est... Ex supradictis igitur locis gens memorata a finitimissibi populis, qui Pecenaci (aralık benimdir) vocantur, a propriis sedibus expulsa est... [5],»

Bu suretle Peçenek ismini ilk defa Reginonin eserinde buluyoruz. Sonra, Rus vekayinameleri 915 senesindeki vukuat münasebetile Peçeneklerden bahsile onları Peçeneği (peçenezi) şeklinde yazmışlardır. Rus vekayinamelerinin en eskisi sayılan «Lavrent' evskaya Letopis'», inbaş kısmında, yani «Povest vremennyh let», in 915 senesi altında şu kaydı buluyoruz: «V let (6423=915) priidoşa Peçenezi pervoe na russkuju zemlju i sotvorivşe mir so Igore i priidoşa k Dunaju ... [6],» (915 yılında Peçenekler ilk defa Rus yurduna geldiler ve Igor ile sulh yaparak Tuna boyuna gittiler.) Yukarda gördüğümüz veçhile, Konstantin Prophyrogennitosun eserinde Peçeneklere Πατζιναίται denilmiştir [7]. 11-inci asır Alman misyonerlerinden Bruno da Pezenği [8]; 12-inci asır Bizans müverrihlerinden Kinnamosta

[1] Bibliotheca geographorum arabicorum. Ed. De Goeje. Pars primus (ed. sec.) p. 10.

[2] M. ahmud Kâşgarî. Divan-ü Lûgat-it Türk. 1. 56, 57. Reşideddin'in, Cami-üt-tevarihinde Topkapı sarayı kutüphanesi nüshası. S. 9. ve Beresin neşri S. 35 Gök hanın dört oğlu arasında ikincisi olan بجنة (Becne), ilerde görüleceği veçhile, Peçenek'in ilk şekli olması muhtemeldir. Ebûlgazi Bahadır- handa, Cami-üt-tevarihe uyarak, Gök-hanın oğulları arasında بجنة adını da verir.

[3] Kezâ 1, 404.

[4] Buna ait: Geschichte der latenischen Literatur d. Miltelalters, v. Matenius (Handbuch der klassischen Altertumswissenschaften).

[5] Reginonis abbatis prumiensis chronicon. Recogn. Fr. Kurze Scriptorum rerum Germanicorum. Hannover 1890. 131-132.

[6] P. S. R. L. I. Leningrad 1926 S. 42. II. 241; V. 97 v. s.

[7] Konst. Porphyrog. De adm. imp. 67 et passim.

[8] Giesebrecht, W. Geschichte d. d. Kaiserzeit, B. II, 702.— 703.

Πετρίωνοι [1] şeklinde yazılmıştır. Macar kaynaklarında Bysseni, Beseneu [2] dir. Sonra, muhtelif garb kaynaklarında bunların isimleri Pacinaci, Pacinacae, Patzinacitae dir. Arab kaynakları bu kavmin ismini بچنك, البچنك [3] şeklinde yazmışlardır. Peçeneklerin Orta Asyayı terketmelerini müteakıb 200 sene sonra eserini yazan Mahmud Kâşgarî, yukarıda gördüğümüz üzere, bu ismi harekeli olarak بچنك şeklinde yazmıştır. Araplarda «p» ile «ç» hâfleri olmadığından بچنك, بچنك sözünün arab harfleriyle yazılı şekilden aslını çıkarmak imkânsızdır. Bu kelimenin menşei bir kaç mudakkik tarafından araştırılmış olmasına rağmen müsbet bir neticeye varılamamıştır. Bu hususta bilhassa Macar âlimlerinden Zoltan Gombocz'un tetkiki göstermeğe değer. O, Peçenek isminin eski şeklinin *Beçe* den alınarak, gitgide *Beçenek* olduğunu dil ve tarihten misaller alarak isbata çalışmıştır [4].

[1] Joh. Kinnamos. Ed. Bonn 107.

[2] M. J. de Thwroc, Chronica Hungarorum, passim.

[3] M. Kâşgarî I, 57. Istahri; Bibl. geogr. arab. I, 20.

[4] Gombocz Zoltan, Über den Volksnamen besenyö. Turan 4 (1918), S. 209. Bang W., Über den Volksnamen besenyö, Turan (1918), 436-437. Gombocz'in ileri sürdüğü nazariye şudur: G. Maruf Türk menkabe'lerinde (Reşid - eddin de) Gök - hanın ikinci oğlu ve Oğuzların 14- üncü batnının adı «بچنك» olduğunu bahisle söze başlıyor. G. a göre Bizans kaynaklarında «α» türkçedeki «e» gibi telâffuz edilmiştir; aynı zamanda G. Bizanslıların «π» yi «b» şeklinde telâffuz ettiklerini zannediyor ve buna misaller getiriyor. Bu suretle Bizans kaynaklarındaki Πατρίωνοι Gombocz'ya göre Becenek gibi telâffuz olunmuştur (S. 210). Macarçada Peçenek beseneu (beşenö) olduğuna göre Macarcadaki «s» eski bulgarcada «ş» ve umum türkçede «ç» olup (mac. *borso*, bulg. *burşa*, türkç. *burçak*) O halde macarcadaki beseneu türkçedeki beçenek'in tam mukabilidir. Gombocz'a göre, Macarlar Peçenek ismini ilk defa Bulgarlar vasıtasile öğrenmişlerdir (S. 211). Rusçadaki «Peçenegi» nin türkçede bu kavmin ismi Beçenek olduğuna delâlet eden Peçenegi nin «kara ciğerin» mukabili olan Peçen'le yapılan bir halk etimolojisidir diyor. G. a göre Peçenek isminin türkçede hiçbir manası yoktur; bu kelimenin ancak gramer itibarile tahlili yapılabilir. (Beçenek bedeutet auf türkisch garnichts; wir müssen uns damit begnügen, wenn wir es grammatikalisch analysieren können und den Zusammenhang des Wortes mit anderen Stammnamen oder Personennamen nachzuweisen vermögen S. 212). Gombocz'a göre Beçenek ismi Diminutif - Suffiksler olan «n» ve «k» ların ilâvesile yapılmıştır; daha doğrusu «nek» Suffiksli bir sözdür. Gombocz'in «k» Suffiksine misal olarak aldığı sözler: başak, bacak ve kırgızca: başa (Unterschenkel, Pfote); sonra tigenek (Dornenstrauch) tiken; Toktanak (Şor), toktan (Sag); köjönök (tel), köjön (tel. alt); «n» Suffiksi için de: kezen (çuv), kiçin, kiçi, keçe; bögelçen, kügerçen; küzenek (Zelle), közünük (Fenster); kiçinek, küçünek, küigenek (Krm) tiv. Bu suretle Becenek isminin bu nevi bir Derivat olduğunu zannediyor; yani Beçe - ne - k şeklinde ayırması mümkün olduğunu söylüyor. Gombocz arab kaynaklarında Beçe isminin olduğunu zannediyor ve bunu uzun uzadıya misallerle göstermek istiyor. (S. 214). Marquart'ın aynı yoldan yürüdüğüne işaret ederek Kazvinin Abu Dulaftan alarak yazdığı Masudideki بچنك, بچنك; Reşidettinin «بچنك» sini, ve Thomsen'inin neşrettiği eski türkçe metinlerdeki Beçe - Apa - İçreki ismine işaretle Beçe nin bir şahıs ismi olduğunu kabul ediyor. G. Macar kaynaklarında da «Besce» ile yapılan şahıs isimlerinin olduğunu misallerle gösteriyor.

Peçeneklerin Emba - Yayık boylarına gelmeden evvelki tarihlerine dair.

Peçeneklerin Emba, Yayık ve İdil boylarına gelmeden evvelki tarihlerinin çok karanlık olduğuna işaret etmiştik. Bu hususta ancak bir faraziye kabilinden şu sözler söylenebilir: Alman müsteşriklerinden *Marquart* in fikrine göre Peçenekler (o zaman isimlerinin ne olduğunu *Marquart* söylemiyor) 8-inci asrın ilk nısfında Sir Daryanın son mecrasında oturuyorlardı [1]. Daha evvel Peçenekler, galiba, 6-8-inci asırlarda mevcut olan Garbî Türk devletine dahildiler [2]. Ondan daha evvelki hayatlarına ait müsbet bilgimiz yoktur. Peçenekleri antik kaynaklardaki *Massaget* lerden çıkarmak isteyenler de vardır [3]. Fakat bunu teyit edecek elde mevcut hiçbir esaslı malzemeye malik değiliz. Onun için bu milletin tarihini müsbet bir şekilde ancak 9-uncu asrın sonlarında başlıya biliriz.

Garbî Türk devleti yıkıldıktan sonra (584) Çu ve Talas nehirleri boyundaki meralar Karluklar tarafından işgal edilmişti. Karlukların tazyıkı altında «on-ok» ismini taşıyan Garb Türkleri şimali garba doğru yürümüşler ve önlerindeki diğer Türk zümrelerini yerlerinden çıkarmışlardı. Bu zümrelerden birinin de Peçenekler olduğu ihtimali vardır. *Marquart* in fikrine göre, Peçenekler bu zamanda -ermenî coğrafyacısı *Anania Şirakacını* nin kaydettiği - İdil nehrinden Soğdiyanaya kadar uzanan sahayı işgal eden *Buşch*, yahut *Bukuk* (?)larla bir konfederasyon teşkil etmişlerdi; *Marquart* a göre Peçenekler bu teşkilâtın başında bulunuyorlardı [4]. Maamafih Peçeneklerin *Bukuk*larla

[1] *Marquart*, *Chronologie*, 10; 12-inci asır Arab coğrafyacılarından *İdrisi* nin, Sicilya kralı *Rogen II* in emriyle yazmış olduğu *اختراق الآفاق في معرفة المشرق* adlı eserinde Peçeneklere ait kısımlar hem çok az hem de mübhemdir. (Yazma nüshası İstanbul Köprülü Mehmet Paşa Kütüphanesi, Mehmet Paşa Kitapları N. 955, S. 564, 565, 569, 605). *Marquart*, *Über das Volkstum der Komanen*, S. 35.

[2] *Marquart*, *Üb. d. Volk. d. Komanen*, S. 35.

[3] *Orhun* mecmuasından 1933 No. 1. Bu nazariyenin *A. Z. Validi Beye* ait olduğunu gösteriyor. Milâttan 500 yıl evvel Baktriyana'da yaşıyan bir zümrenin milâttan sonra, daha 5 asır kendini muhafaza ederek, Peçenek zümresini teşkil edebilmesine imkân yoktur. Orta Asya, Baktriyana ve Horasanda cereyan etmiş olan mücadeleler, göçler neticesinde *Massaget*lerin de, birçok diğer kavimler gibi, şimali şarkîden gelen tazyikle Baktriyananın cenubuna inmeleri daha çok muhtemeldir. Nettekim Sakaların, daha sonraları *Eftalit*lerin şimalden gelen tazyıkla Orta Asyanın cenubuna gittiklerini biliyoruz.

*Massaget*lere dair malûmat, malûm olduğu üzere, *Herodot* ta mevcuttur. Bunların Orta Asyalı ve halis nomad oldukları sarahaten söyleniyor: (Lib. 1 cap. 201); sonra, (Lib. 1. cap. 215). Garb mudakkiklerinin menşeyi itibariyle İran budağına mensub oldukları ileri sürülen Sakaların da (*Herrmann*, *Pauly - Wissowras Realenzyklopedie der klassischen Altertumswissenschaft. Reih 2. B. 1., 1920*) bir *Skit* kavmi olduğu kezâ *Herodot*un sözlerinden çıkmıştır (Lib. VII. cap 64).

[4] *Marquart*, *Komanen* 35.

beraber yaşadıkları zamana ait esaslı bir mehzaz yoktur. Bu konfederasyonun ne kadar sürdüğünü ve kimler tarafından yıkıldığını bilmiyoruz. Malûm olan şey şudur ki 8-inci asırda Türkistanda muhtelif Türk zümreleri arasında mücadele devam etmiştir, buna başlıca sebep te Çu, Talas ve Sır, Darya nehirleri boyundaki mer'aları ve Aral gölüne yakın kışlakları her zümrenin almak isteyişi olmuştur. Bir taraftan Oğuzlar ve Karluklar [1]. diğer taraftan da İrtiş boylarından Kimakların Peçeneklerin işgal ettikleri sahaya doğru yürüyüşleri başlamıştır. Mes' u- d i Peçeneklerin düşmanları. arasında Guz, Karluk ve Kimakları sayıyor, ve bu üç kavimle Peçenekler arasında, Aral gölü boyunda, birçok harblerin vukubulduğunu ima ediyor [2]. Bu mücadelelerin neticesinde Peçeneklerin oturdukları eski yerler kâmilen Karluklar tarafından işgal edilmiş olduğundan Peçenekler de Yayık ve Idil nehirlerine doğru çekilmişlerdi. Bu hareketin tarihini kaynaklar bize bildirmiyorlar. Bunun 8-inci asrın sonu ile 9-uncu asrın başlarında cereyan etmiş olması muhtemeldir.

Ondan sonra. Peçenek zümresi Emba ile Yayık ve Idil nehirleri arasındaki yerleri işgal etmiş ve ancak bu zamandan sonradır ki bunlar hakkında ilk müsbet malûmat verilmektedir, o da «De administrando imperio» daki malûmatdır. Peçeneklere dair kayıtlardır.

Peçeneklerin Emba ile Idil arasında yaşadıkları devir.

İngiliz âlimlerinden byzantinist J. Bury 10 -uncu asır Şarkî Avrupa tarihi ve entolojisi için esas eser olan "De adm. imp.," daki Peçeneklere dair malumatın Peçenek menbandan alınmış olduğunu söylüyor [3]. Bu hususta daha mufassal malumat C. A. Macartney tarafından birçok misallerle gösterilmiştir [4]. Peçenekler tarihine müsbet olarak başlarken onların kendilerinden alındığı anlaşılan ilk malûmatı buraya naklediyoruz. Bizi alâkadar eden yer şudur:

37 -inci bab. Peçenek kavmine dair.

Peçeneklerin önce oturdukları yer Idil (Ἰδὶλ) nehri boyunda idi; aynı zamanda bunlar Yayık (Γεήχ) boyunda da yaşıyorlardı. Komşuları Mazarlar [5] (Μαζάρους) ve Uz (Οὐζ) ismini taşıyan bir (kavimdi).

[1] Bu göçmenlerin ilerlemelerine ait: Encyclopedie de l' Islam. Karl - Luks (Barthold).

[2] Mesudi, ed De Goeje, Bib. geogr. arab. Marquart. Chronologie 10, 11.

[3] J. Bury, The treatise De administrando imperio. B. Z. XV. 567.

[4] C. A. Macartney, The Magyars in the ninth century, 81 ve passim.

[5] Bonnus Corpustaki metinde bu söz izahat kısmında Χαζαρούς olması icab ettiği söylenilmektedir.

Müdakkiklerin kısmı azamı, Bury de dahil olduğu halde, bu tashihe itiraz etmeksizin geçiyorlar. O zamanlarda Peçeneklerin Macarlarla hemhudud olmaları hayli şübhelidir; her iki kavim arasında İdil ile Don nehirlerini ayıran tepeler ve ormanlar nazarı itibara

Bundan elli sene evvel Uzlar Hazarlarla ittifak aktedereek Peçeneklere karşı harb açmışlar ve (Peçenekleri) azimete uğratarak oturdukları yerlerinden çıkarmışlardı. Peçeneklerin işgal ettikleri yere Uzlar gelmişler ve bugüne kadar orada oturmaktadırlar. Peçenekler kaçmışlar ve yerleşebilecek bir yer aramaya koyulmuşlardı. Onlar, hali hazırda işgal etmekte oldukları yere geldikten sonra, orada Türkleri (oku: Macarları) bularak harbe başlamışlar ve bunlar (Mucarları) mağlub etmişler ve yerlerinden çıkarak ileriye doğru sürmüşlerdir, kendileri Türklerin (oku: Macarların) arazisini işgal ile, denildiğine göre bundan elli beş sene evvel, burasını tam bir hâkimiyetleri altına almışlardır.

De adm. imp. yazılmadan 50-55 sene evvel Peçeneklerin İdil ile Yayık nehirleri arasında yaşamış oldukları görölmektedir. Konstantin Porphyrogenitosun bu malûmatı Arab kaynakları tarafından da tasdik ediliyor, fakat şu farkla ki Arab menbalarındaki yerler oldukça karışık ve Peçeneklerin ilk oturdukları mevkiiler sonrakilerle beraber gösterilmiştir. Maamafi dikkatli tetkik neticesinde bu karışıklıktan bazı müsbet netice de çıkarmak imkânı vardır. Peçeneklerin İdil nehrinin şarkında yaşadıklarına ait ilk malûmat veren İslâm müellifi İbn Hordadbeh dir [1]. 756/874 (240 - 260) senelerinde eserini yazan İbn Hordadbeh "Hüdud," boyunda yaşayan kavimler arasında Dokuz Oğuzlar, Çinliler, Kanklılar, Guzlar, v. s. ile beraber Peçenekleri de sayar. İbn Hordadbeh in bu malûmatı Peçeneklerin daha İdili geçmedikleri bir zamana aittir [2].

Sonra, 1050 - 52 senelerinde kaleme alınan Gerdizinin [3] eserinde şu kaydı buluyoruz: *Peçeneklere gelince, onlara giden yol Gurgençten Harezim gölüne irişince onu sağ kolda bırakarak daha ileri gider. Kuraklık bir istepe gelinir ve buradan dokuz gün gidilir: her gün yahut iki günde bir koyunun bulunduğu yere vasıl olunur, ip atarak atlar için su çıkarırlar. Onuncu gün mambaların, suyun, ve her nevi yabaninin, kuş ve gazalin bulunduğu yere gelinir; (orada) ot çok değildir. Bu saha üzerinde on altı gün gidilir ve onyedinci günü Peçeneklerin çadırlarına vasıl olunur. Peçeneklerin memleketi otuz günlük yol uzunluğundadır. On-*

alınmazsa bile, Macarların o sıralarda Donun aşağı kısımlarda ve Kubana yakın yerlerde oturduklarını hatırlarsak, onlarla Peçenekler arasında komşuluk olmadığı akla gelmektedir. Bu itibarla Μαζάροϋς un Χαζάροϋς oluşu pek mümkündür; zira Konstantin Porphyrogenitos ikinci cümlede Oğuzlardan sonra derhal Hazarlardan bahsediyor ve Peçeneklerin mağlub olduktan sonra yerleşe bilecek bir yer aradıklarından ve nihayet Macarları bulduklarını söylemektedir; bu itibarla Macartney nin metini olduğu gibi bırakması ve bunu Μεϋέρον olarak görmesi, hayli münakaşalıdır.

[1] Journal Asiatique Serie VI 2. 5. 1865 c. 50 P. 268. De Goeje, Biblioth, geogr. arab.

[2] Chwolson, D. Izvestija o Chazarach. Ibn Dasta (Rosta), 47 - 48.

[3] Bu müellife ait: Barthold, W. Otçet o poezdke v Srednjuju Aziju (Zap. Imp. Ak. N. Cl. hist - phil. VIIIserie. T. IX. 4) S. Psbg. 1897. 78 - 80.

lara her taraftan herhangi bir kavimle hemhuduttur; şarktan-Kıpçaklar, garbîcenubtan- Hazarlar; garbten Slavlar; bütün bu kavimler Peçenekler üzerine hücum edip onları esarete götürürler ve (küleliğ) satarlar. Bu Peçeneklerin hayvan sürüleri vardır; onların atları ve koyunları, birçok altın ve gümüş (tabakları), silâhları vardır. Onlar gümüş kemer taşırlar. Onların harb esnasında havaya kaldırdıkları süngü ve bayrakları vardır; harp esnasında çaldıkları trampetleri öküz kafası şeklinde yapılmıştır (Barthold te: cümesi). Peçenek memleketine giden yollar çok güç ve nahostur; eğer (bir kimse) oradan başka bir memlekete gitmek isterse at tedarik etmek mecburiyetindedir; çünkü onların memleketinden başka bir vasıta ile, yolların fena olmasından dolayı, ata binmeksizin gitmek mümkün değildir, Tüccarlar oraya giderken hiç bir yolu takib etmezler, çünkü bütün yollar ormanlarla kapalıdır; onlar (tacirler) yolları yıldızlara bakarak tayin ederler.

Peçeneklerle Hazarların memleketi arasında step ve çam ormanları olup orman arasından on günlük yoldur. Aynı malûmat el-Bekri'nin eserinde müvuttur. Fakat, el-Bekri'nin 1094 te yazdığından "Peçeneklerin memleketinde dağların olmadığı ve hep düz saha teşkil ettiği," kaydı ile Peçeneklerin daha sonraki yerlerini kastettiği anlaşılıyor; el-Bekri'nin verdiği malumat zaman itibarile birbirinden çok farklıdır; burada Gerdizden naklettiğimiz kısım, Peçeneklerin Yayk-İdil havzasındaki hayatlarına aittir. Şayanı dikkat cihet şudur ki, gerek Gerdizi ve gerek El-Bekirde Peçeneklerin garb komşuları olarak Slavlar gösterilmiştir. Bu söz, her halde, daha sonraki ilâve olacaktır, çünkü, Peçeneklerin İdil boyunda yaşadıkları zaman, garb komşuları Slavlar değil Burtaslarıdır.

De Administrando Imperio de Peçeneklerin İdil-Yayk boyunlarında oturdukları zaman şimali-şarki ve şimal hudutları gösterilmiyor. Halbuki bu ciheti az çok tenvir eden malûmatın Arapça ve Farsça yazılan kaynaklarda buluyoruz. Ezcümle 982/3 milâdide yazılıp Tumanskij elyazması altındaki maruf olan حدودالام "Peçenek," dağları mevzuu bahistir [1]. Abulfeda coğrafyesinde de aynı sözleri buluyoruz; bu dağla, Ural dağları kastedilmektedir [2]. Bu suretle Peçeneklerin şimalde ve şarkta Ural dağlarına kadar olan sahayı işgal ettikleri anlaşılıyor. Fakat garbtaki hudutları vazih değildir. İdil nehrini geçmediklerini kabul edebiliriz. Kaynakların verdiği bu malumattan Peçeneklerin o zaman işgal ettikleri sahanın Samara nehri ile İk ve Ak İdil başlarına kadar uzadığı anlaşılıyor. Peçeneklerin bu sahayı birden işgal etmelerine imkân yoktur; bunlar göçebe hayatı yaşadıklarından ilkbahar, yaz ve sonbaharın başını

[1] Tumanski el yazması. W. Barthold neşri S. 32.

[2] Abulfeda. 205.

yukarıda söylediğimiz nehir boylarında otları mebzul, suları bol nehir ovalarda ve kışı da İdil'in şarkında, sonraki Altın Ordunun paytahtı olan Saraya yakın yerlerde, geçirmiş olsalar gerektir. Bu hususta menbalarda hiç bir kayıt olmamakla beraber, Peçeneklerin bu zamanlar işgal etmiş oldukları sahanın coğrafi vaziyeti bunu talep etmiştir.

Peçeneklerin en yakın komşularından biri de Hazarlar'dı [1]. Peçenekler İdil boyuna geldikleri sırada artık Hazarların şevketli devirleri geçmiş bulunuyordu. 9 - uncu asrın ortalarına kadar Hazarlar Şarkî Avrupanın en kuvvetli devleti olup yukarı Dnepr ve Oka membalarından başlayarak orta Dnepr ve Dona kadar uzanan sahadaki Fin ve Slav ahalisi, Kama İdil boylarında yaşayan muhtelif Fin kavimleridi. Kama Bulgarı da Hazarların hâkimiyeti altında bulunuyorlardı; Hazarların bu devirde Bizansın haricî seyasetinde büyük bir rol oynadıklarını biliyoruz. Harbçi olmaktan ziyade tüccar olan Hazarların bu kavimler üzerindeki hâkimiyetin çok hafif olduğu anlaşılıyor. Bilhassa Skandinavya yarım adasından gelen Normanların (Vareg) tesirile Slav kabileleri bir devlet halinde birleşmelerinin ilerlediği nisbette Şarkî Avrupada Hazar hâkimiyeti zayıflamış ve 10-uncu asırda nihayet bulmuştur. Hazar devletinin inkırazında Peçeneklerin de hisseleri vardır: Peçenekler mütemadi hücumlar ve harblerle Hazarları işgal etmişler ve Hazarları Peçeneklere karşı mücadele için müttefikler aramaya mecbur kılmışlardır; neticede Peçeneklere karşı bir Hazar - Oğuz bloku teşekkül etmiş ve vukubulan mücadele Peçeneklerin tam bir mağlûbiyeti ile neticelenmiştir. Bu hususta tafsilât ileride verilecektir.

Peçeneklerin şark komşuları da Konstantin Porphyrogennitosun ve Bizans membalarının Oğuzları ve Rus vekayinamelerini Torkileri olan Uzlardır [2]. Bunlar Oğuzlardan olup Garbî Türk devletinin yıkılmasını müteakıb diğer Türk zümreleri gibi kendi başlarına idare edilmiş ve 8 - 9 - uncu asır Türkistanda cereyan eden mücadelelere karışmış olsalar gerektir. Bir taraftan Karlukların ta Sir Deryanın mansabına kadar uzanan sahaları işgal etmeleri; diğer cihetten İrtiş boylarında Kimakların (Kıpçakların) garba doğru ilerlemelerinden dolayı Oğuzların bu kısmı Yayık nehrine yaklaşmış ve Peçeneklerle hemhudud olmuştu. Elde mevcut tarihî kaynaklar Uzları Peçeneklerin en büyük düşmanları arasında gösteriyorlar. Bunlar da birçok diğer Türk göçebeleri, ve başka kavimler

[1] Hazarlara ait kaynaklar ve bibliografya: Encyclopedie de l'Islam-Khazars (Barthold) maddesinde gösterilmiştir.

[2] Uzlar (Torki) Karazın. Istor. Gos. Ros. Tom. I. p. 90. F. Brun, Çernomorie (Zap. Imp. Novor. Univ. 1879. T. 28 s. 97). P. Golubovskij Peçeneği, Torki i Polovey (Kiev) s. 131-154. aynı müellifin: Ob Uzah i Torkach Z. M. N. P. 1884. D. Rassovsky, Peçeneği... s. 3.

gibi, yabancı kavimlerin hizmetine girererek hemcinsdaşlarına karşı mücadele etmişlerdir [1]. Ez cümle Uzların Rus knezi Vladimirin ordusunda ücretli asker olarak Kama Bulgarlarına karşı yapılan harbe (895 te) iştirak ettiklerini biliyoruz. Uzlar ilk önce Yayık-İdil arasında, sonra Don-Dnepr ve nihayet Tuna boylarında ve Balkan yarımadasında Peçeneklerle harbetmişler ve Peçeneklerin mütemadiyen garba hareketlerinde en büyük âmil bunlardır.

Uzların Peçenekleri İdil boyundan tazyikle Dnepr sahillerine doğru getirmelerinin ne suretle cereyan ettiğini bilmiyoruz. Hatta Uzların İdili ne zaman geçtikleri de belli değildir. Konstantin Porphyrogennitosun zamanında (950) larde Uzların işgal ettikleri saha bile vazih değildir. *De admistrando imprio* da bunların Peçeneklerden beş günlük bir mesafede buldukları söyleniyor [2]. Marquartın fikrine göre Mesudî zamanında (10-ncu asırda) Uzlar İdil'in şarkında yaşıyorlar ve Peçenekler ile harb için bu nehri geçmeleri icab ediyordu [3]. Halbuki *Westberg* bu sıralarda Uzların Don nehrinin şimalinde bulduklarını ileri sürmektedir [4].

O sıralarda Don nehri boyunda ve Kubana doğru uzanan sahralarda Macarlar bulunuyorlardı. Konstantin Porphyrogennitosun sözlerine nazaran bunlar Hazarlara tabi olup, Hazarların seferlerine iştirak ederlerdi [5]. Bizans imparatoru bu tabiiyetin yalnız üç sene devam ettiğini gösteriyor; Marquarta göre ise bu vaziyet yirmi yıl sürmüştür [6]. Bu devirde Kama ile Volganın birleştiği yerde bir devlet kurarak 921 tarihinden itibaren islâmiyeti kabul ettiklerine kat'î bir şekilde bildiğimiz [7] Kama Bulgarları ile Peçeneklerin, her halde, temasta buldukları muhakkaktır. Fakat bu hususta elimizde hiç bir malzeme mevcut değildir.

Don nehrinin başlarına doğru olan yerlerde İdile kadar Fin kavimleri bulunuyorlardı; membalar bilhassa Burtas'lardan bahsetmektedirler.

Daha garbte, Oka ve Dnepre doğru, muhtelif Slâv kavimleri yaşıyorlardı. Bu sonuçlara ait tafsilât ilerde verilecektir.

Peçeneklerin komşuları hakkında bu kadar malumat verildikten sonra, onların İdil boyundan çıkarılarak Cenubî Rusyaya gelmelerine ait *De Adminisrando Imperio* da mevcut malumatın tetkikine geçelim. Bizi alâkadar eden cihet Peçeneklerin buraya nasıl ve ne zaman gelmele-

[1] P. S. R. R 895 yılında

[2] *De administrando imperio* 166.

[3] Marquart, *Streifzüge*, 340.

[4] Westberg, *Z. M. N. P.* 1908 No.2, 383-4.

[5] *De adm. imp.* 168.

[6] Marquart, *Streifzüge* 33.

[7] İbni-Fazlanın Bulgarlara seyahati. Barthold'in *Encyclopedie de l'Islam de «Bulghars»* maddesi.

ridir. Peçeneklerin Hazarlara fazla yakınlıkları Hazar devleti için büyük bir tehlike teşkil ediyordu. Bir taraftan Hazarların Harezimle yaptıkları kervan ticaretinin sık sık Peçenek baskınlarına maruz kalması, diğerk taraftan Peçeneklerin Hazar yurduna akınları, Peçenek tehlikesinin ne kadar büyük olduğunu göstermeğe kâfidir. Bu vaziyet karşısında Hazarlar Uzlarla bir ittifak yaparak müştereken Peçenekler üzerine yürümüşlerdi. İki yandan gelen hücumun neticesinde Peçenekler İdili geçerek Dona doğru ilerlemek mecburiyetinde kalmışlardı. Bu mücadele hakkında malûmatımız çok eksiktir; Konstantin Prophyrogennitosun bir kaç satırı bizim başlıca membamızdır [1]. Orta kurunlarda, Orta Asyadan Avrupaya gelen Türk zümrelerinin hareket sebeblerinin araştırsak, en mühim âmillerden birinin siyasî vakalar olduğunu görürüz. Hunların - Çinliler tarafından mağlûbiyetini müteakib garbe doğru yürüyerek Alanları yerlerinden çıkardıklarını biliyoruz [2]. Daha sonraları Garb Türkleri (Tukyular) Avarları garbe, Avrupaya, itmişlerdi[3]. Buna Türk tarihinden birçok misaller göstermek mümkündür. Zaten, Peçeneklerin ta baştan, Talâs boylarından, diğerk Türk zümreleri tarafından tazyik edilerek, boyuna garba doğru itildiklerini biliyoruz. Görülüyor, ki Peçenekleri Kara-denizin şimalindeki steplere getiren âmil de diğerk bir Türk zümresinin tazyikidir.

Peçeneklerin İdil'in garbına hareketleri.

Peçenekler dil - Yayık sahasını terk ettikten sonra yaşayışlarına uygun bir yer bulmaları lâzımdı. Göcebelik için en müsait saha Don nehrinin son mecrasından başlayarak Tunaya doğru uzanan, sonraları Deşt-i kıpçak namile maruf olan, Karadenizin şimalindeki geniş ve bol otlulu steplerdi. Bu stepler tarihin bildiği zamanlardanberi müteaddit göçebe kavimler görmüştü; bunların bilhassa Türk unsurundan teşekkül etmiş olduğunu bildiren birçok deliller vardır. Hunlar, Avarlar, Bulgarlar ve başkalar hep bu sahralarda yaşamışlar ve buralardan diğerk memleketlere akınlar yapmışlardı; Şarkî ve orta Avrupaya Türklerin devlet ve askerî teşkilâtı hep bu yollardan gitmişti. Peçenekler Dona geldikleri sırada buralarda Macarların yaşadıklarını yukarıda söylemiştik. Bu suretle Peçeneklerin yeralmaları (Landnahme) ancak Macarların mağlûbiyeti neticesinde olacaktı. Burada bilmünasebe Macarların Don boylarından gitmelerine temas etmek mecburiyetindeyiz. Macarlarla Peçenekler arasında birçok mücadelelerin cereyan ettiği anlaşılıyor. Fakat bu hususta elimizde malzeme çok değildir. Tekrar Konstantin Prophyrogennitosun eserine

[1] De Adm. Imp.164.

[2] Buna dair F. Hirthin. Über Wolga-Hunnen und Hiung-nu (1899).

[3] Menandri Historia (Corpus Bonnus) 299.

müracaat etmek mecburiyetindeyiz. Bizans imperatoru bu hususta şu malûmatı veriyor: *O sırada (tarih gösterilmiyor) Türklerle (Macarlarla), o zaman Kankar tesmiye edilen Peçenekler arasında bir harb vukua gelmiş ve Türklerin (Macarların) ordusu mağlub olarak ikiye ayrılmıştı. Bunlardan biri şarka, Perslere yakın yerde yaşamaktadır ve Türklerin (Macarların) eski isimleriyle Σαβαροτιάσφαλοι tesmiye ediliyorlar. Diğer kısmı da voyevoda (τῷ βοεβόδῳ) ları olan, Λεβεδίας ın rehberliği altında Ἐτελκούζου denilen mahalle gelmişlerdir; o yerde halihazırda Peçenekler yaşamaktadırlar [1].* Sonra 40-ıncı babta da şu satırları buluyoruz: *Eskiden Türklerin (Macarların) işgal ettikleri, ve oradan akan Ἐτελ ve Κουζοῦ nehrine göre, Atelkuzu tesmiye edilen, yeri şimdi Peçenekler işgal etmektedir [2].* Bu suretle Peçenekler Macarları «Atelkuzu, Etekkuzu,, ismini taşıyan yerden tardederek orasını yurt edinmişlerdi. Atelkuzu, yahut Etekkuzunun vaziyetini tayin hususunda birçok mütalaa yürütülmüştür [3]. Marquart, Konstantin Porphyrogennitosun «vaktile Türklerin (Macarların) oturdukları ve şimdi Peçeneklere ait olan yer, oradaki nehirlerle göre tesmiye edilmektedir. Bunların atları Dnepr, Bug, Dnester, (Türkçe Turla), Prut ve Seret,, demesine istinaden «Atelkuzu» nun Mesopotamya, farisi میان و روان yani «nehir arası» demek olduğunu zannediyor [4]. Fakat Marquartin bu mütalaaşı doğru değildir. Konstantin Porphyrogennitos iktibas ettiğimiz bu yerde nehir isimlerini sayarken «Atelkuzu» adını anmıyor.

De adm. imp. S. 168 görüldüğü veçhile Macarların Peçeneklerle ilk çarpıştıkları sırada oturdukları yer Lebedeia adını taşıyordu. Lebedeia aynı zamanda başbuğlarının ismi idi. Aynı kaynağın S. 169 da söylediğine göre Macarların Peçenekler tarafından vukubulan hücumları üzerine yerlerinden çıkarıldıklarını, ve bir kısmının (garbte oturanlarının) Lebedeianın idaresi altında Atelkuzu denilen bir yere geldiklerini görüyoruz. Demek ki burası Don nehrinden batıya doğru ya Dnepr boyunda veya onun

[1] De Administrando Imperio, bab. 38 s. 69.

[2] D. A. I. bab, 49 s. 137

[3] Jireček e göre bu isim altında Türklerin «Bucak» ve Slavların «Ugol» dedikleri Dnepr - Prut ve Seret üzerindeki yer kastedilmektedir, Geschichte der Bulgaren (Rusça tercümesi) s. 201; Zlatarski bunu Dnepr ile aşağı Tuna arasında zannediyor, p. 290 Macartney ise tamamen başka bir fikir ileri sürüyor. Macartney the Magyars s. 96 Macarların eskiden Don nehrine. Etekk demelerini ve Közün Macarca «yer» denilmesini nazarı itibara alarak Atelkuzu, Etekküzüyü «Donboyu» (Don üzerinde bir yer) gibi tarif ediyor. Ona göre, Bizans imparatorunun Macarların başbuğu olarak gösterdiği Lebedia da Atelkuzuyu ifade eden bir yer ismidir.

[4] Marquart, Streifzüge, 33. De Adm. Imp. da nehir adaları o zamanki Rumca adlarıyla gösterilmiştir.

garbındaki bir yerdir. Bu mevkie dair D. A. I. de kâfi derecede izah verilmemiştir.

Konstantin Prophyrogennitos bütün bu mücadeleleri çok kısa geçiyor; bundan dolayıdır ki Peçeneklerin Don boylarını işgal edişlerinin zamanı ve şeraiti bizce kat'î olarak tesbit olunamıyor. Bilinen şey ancak Macarların tamamiyle Kıpçak sahralarından tardedilerek Panonyaya gelmiş bulunmalarıdır. D. A. I. Macarların Peçenekler karşısında daimî bir korku beslediklerini gösteren müteaddit yerlere tesadüf ediyoruz [1]. Bu cins malûmatın, her halde, bir Peçenek kaynağından gelmiş olduğu anlaşılıyor. Mamafih Macarların birdenbire Peçenek hücumu karşısında çekilip gitmedikleri muhakkaktır. Peçenekler Donu geçerek Macarlarla temasa geldikleri zaman Hazarlarla Macarların anlaşarak bunlara karşı mücadele ettiklerini görüyoruz. Bir nevi Hazar hegemonyası altında yaşıyan Macarlar, Hazarların Don nehri vasıtasıyla yürüttükleri Bizans ve Vereg-Slav ticaretini tehlikeye düşürdüklerine dair her hangi bir sarih malûmat yoktur. Fakat Peçeneklerin bu ticaret yolu üzerinde oturmalarından Hazarlar bittabi mutazzarır olacaklardı. Bundan dolayıdır ki Hazarlar kendileri için en faydalı bir hareket olarak Peçeneklerle Macarları harbe tutuşturmak olduğunu benimsemişler ve Macarları bu mücadeleye teşvik etmişlerdir. Hazarların böyle bir siyaset yürüttüklerini D. A. I. den anlıyoruz. Orada, Hazar hakanının, Macarların Atelkuzuda yerleşmelerinden bir az sonra, bir elçi göndererek, Macar başbuğlarından Lebediyanın mülâkat için gemiye (chelandia) çağırıldığı yazılıdır. «Chelandia»nin Konstantinin eserinden alelûmum "gemi,, manasında olduğunu nazari itibara alarak [2], muhtelif kimselerin bu sözü muhtelif şekilde izah etmelerine bakmaksızın, [3], Macar başbuğunun mulâkat için deniz sahilindeki her hangi bir yere çağırıldığı anlaşılıyor. Denildiğine göre Hazarlar Lebediyanın bütün Macar kabileleri reisi olmasını istemişler, fakat o bu teklifi nezaketle redetmiş ve bu mevkie Arpadın daha münasib olduğunu söylemiştir. Güya, Hazar hakanı da bunu kabul etmiş ve hakan tarafından gönderilen adamlar, Hazar adetine uyarak Arpadı kalkanlar üzerinde kaldıracak ve bütün Macarların reisi ilân etmişlerdi. [4] Her halde Macar an'anesinden alınan bu parçalar Macarların Arpad sülâlesinin başlangıcını bu şekilde Macar - Peçenek mücadelesiyle bağlıyor, ve Arpadın hâkimiyetine bir nevi meşruiyet vermek için de Arpadın eskiden Macarlar

[1] De Ad. Imp. 70.

[2] Du Cange, Glossarium ad scriptores mediae et infimae Graecitatis T. II. 1748.

[3] Marquart, Streifzüge 34. Chelandia'nın bugünkü Kalançaya yakın bir şehrin ismi olduğunu söylüyor, fakat böyle bir şehrin o yerde mevcut olduğuna dair hiç bir malûmat yoktur.

[4] De Adm. Imp. 170.

üzerinde hükmü olan Hazar kaganı tarafından reisliğe getirilmiş olduğu gösteriliyor. Biz bu cins Hazar - Macar münasebetinin ne dereceye kadar doğru olduğunu kontrol etmek imkânını haiz değiliz; fakat Hazarların Peçenekler üzerine Macarları ayaklandırmaları Hazar siyaseti noktai nazarından pek tabii bir hareket oluşunu kabul edebiliriz. Kaynağımız Hazarların bu teşebbüslerinin akim kalışından ve Macarların yeni reisleri Arpadla Peçeneklere mağlub olarak Atelkuzuyu terketmelerinden bahsediyor. Macarların Peçenekler tarafından koğulmaları yukarda ismi geçen Reginonun kronikinde 889 senesi olarak gösterilmiştir [1]. Bu tarihten itibaren Peçenekler Dnepr nehrini de geçerek Dnestr ve Serete doğru yürümüşler ve Karadenizin şimalindeki steplerin hâkimi mutlakı olmuşlardır.

Bir göçebe millet yerini bırakıp başka bir sahaya gittiği zaman o kavmin bir kısmı eski yerinde kalarak yeni gelen zümre ile birlikte yaşamakta devam ettiğini birçok misallerle biliyoruz [2]. Aynı vaziyet Peçenek tarihinde de görülmektedir. Onların İdil - Yayık sahasından Hazar ve Uzlar tarafından koğuldukları zaman, Konstantin Porphyrogenitos Peçeneklerin bir kısmının Uzlar yanında kaldıklarını söylüyor:

Peçenekler kendi memleketlerinden tardolundukları zaman, bunların bir kısmı kendi arzuları ile eski yerlerinde kalarak Uzlarla karışmışlar ve bugüne kadar oradadırlar. Bunların Uzlardan ayrı olduklarını ve nereden ayrıldıklarını gösteren alâmetleri vardır. Ezcümle bunların elbiseleri kısa olup ancak dizlerine kadar gelir, ve kolları da omuzlarından ayrılmıştır; güya bununla kendilerinin öz uruğdaşlarından ayrı düşmüş olduklarını göstermek istiyorlar [3].

Bunların Uzlarla olan münasebeti tasrih edilmiyor; Bizans imparatoruna verilen malûmata göre, orada kalan Peçenekleri Uzlardan tefrik etmek pek kolaymış; onlar, güya, vatanlarından (yani hemcinslerinden) uzak olduklarını göstermek için kolları omuzlarından ayrılmış ve ancak dizlerine kadar gelen kısa elbise taşımış. Bizans İmparatorunun Uzlar yanında kalan Peçeneklere ait notu İbnü Fazlan tarafından tasdik edilmektedir. İbnü Fazlan 922 senesinde Bulgar seyahatından döndüğü zaman Yayık nehrine yakın yerlerde Peçeneklerin bir kısmına tesadüf ettiğini söylüyor [4]. Bu iki kaynaktan maada Peçeneklerin bu kısmı hakkında malûmat verilmiyor; onlar az bir zaman sonra Uzlar arasında erimiş gitmiş olsalar gerektir.

[1] Regino. 131.

[2] Menandri Historia (Corpus Bonnus) 299

[3] De Adm. Imp. 166.

[4] İbn Fazlan, Fraehn neşri. Barthold, Orta Asya Türk tarihi hakkında dersler, 93.

Peçeneklerin İdil boyundan çıkarılmalarına ait kat'î bir tarih yoktur. Konstantin Porphyrogennitos 37 -inci babında Peçeneklerden uzun uzağıya bahsederken bir kaç satır farkla iki muhtelif tarih veriyor. Başta bu vak'anın kendisinden 50 sene evvel cereyan ettiğini ve bir kaç satır sonra bu vak'a geçeli 55 yıl olduğunu yazmıştır [1]. Bu birbirine uymıyan ve aynı sahifede olan iki tarih birçok araştırmalara rağmen halâ halledilmemiştir. *Bury* baştaki 50 yanına bir $\pi\acute{\epsilon}\nu\tau\epsilon$ koyarak meseleyi halletmek istiyor [2]. *Macartney* her iki tarihin de doğru, fakat muhtelif vak'alara ait olduğunu ileri sürüyor ve bu münasebetle Konstantin Porphyrogennitosun verdiği malûmatı Macar tarihine bağlıyarak, tamamile başka bir şekilde izah ediyor.

Macartney, Konstantin Porphyrogennitosun verdiği ilk tarihi, yani kendisinden 50 sene evvel, Guzlarla Hazarların birleşerek Peçenekler üzerine hucumları; ve ikinci tarih de, yani 55 yıl önce, Macarların Peçenekler değil, Çerkeslerin hucumuna maruz kalmaları şeklinde izah etmek istiyor [3]. Lâkin onun bu fikrini takviye edecek esaslı hiç bir malzeme yoktur; Macarlara hücum eden milletin, sonraları Macarların memleketlerine hâkim olduklarını metnin tercümesinde gördük; Macarların arazisini ele geçirenlerin de Peçenekler olduğunu biliyoruz.

Bizans imparatorunun eserini 948 - 949 larda tertip ettiğini biliyoruz[4]; o halde Peçeneklerin İdil boyunu terketmeleri 893 - 898 senelerine tesadüf etmesi lâzımgelir. Fakat o hareketin bu tarihlerden daha evvel cereyan etmiş olduğunu gösteren deliller vardır. Slavlar arasında hristiyanlığı yaymakla şöhret bulan Selânikli Konstantin 860 - ın sonu 861 - in başında Bizans imparatoru tarafından hristiyanlığı müdafaa maksadile Hazar memleketine gönderilmişti [5]. Konstantin Cherson tarikile gitmiş ve oradan Hazarlara giderken yolda Macarların hücumuna maruz kalmıştı [6].

860 - 861 senelerinde Macarların Chersondan Hazar memleketine

[1] De Adm. Imp. 164.

[2] Bury, The treatise «De admin. Imp» Byz Z. XV, 511 - 517.

[3] Macartney The Magyars 108: *The history of the Magyars in the ninth and tenth centuries may be summed up shortly as follows: Living on the Don and Cuban they were attacked in the early part of the ninth century by the Circassians, and divided into two parts; the one went to live in the Caucasus (the Sevordik); the other moved went to the mouth of the Don. About 888-9 the latter was attacked by the Petchenegs and driven west to the Dnieper-Danube district; and in 895 again attacked by Petchenegs and Magyars, and migrated into Hungary.*

[4] De Adm. Imp. 120 ve 137. Bury, the Treatise... 511-517.

[5] Dvornik, F. Les Slaves, Byzance et Rome au IX ème siècle p. 137.

[6] L. K. Goetz, Geschichte der Siavenapostel Konstantinus und Methodius, 126-127, Marquart, Streifzüge 33. Macartney The Magyars, 71.

giden yol üzerinde buldukları görülüyor; bu yol da Kırım'dan çıktıktan sonra Dona doğru gider. Bir kaç defa ismini saydığımız, garb vakanüvislerinden *Regino* açık olarak Macarların Peçenekler tarafından tard edilmelerini 889 tarihinde gösteriyor. Macarların 892 senesinde Alman imparatoru Arnulf tarafından Moravya Slavlarının Beyi olan Swatopluk'a karşı mücadeleye davet edildikleri malumdur^[1]. Nihayet, 893 senesinde, Peçeneklerle Bulgarların birleşerek Macarlar Arnulfa yardımcı gittikleri sırada Dnestrele Tuna arasında kalan Macarları taredtiklerini biliyoruz^[2]. Bu suretle Konstantin Porphyrogennitosun gösterdiği tarih doğru değildir. Fakat Peçeneklerin İdilden hareketlerinin kat'i tarihini bildiren başka bir kaynak olmadığı için biz bunu ancak takriben tahmin edebiliriz; o da 860 ile 889 seneleri arasında olsa gerektir^[3].

Peçeneklerin İdili geçmeden evvel sekiz uruğ (kabile) teşkil ettikleri ve bu sekizin ayrıca kırk kısma bölündüğü anlaşılıyor, ki bu taksimat temamiyle Türk kabile teşkilâtına uygundur. Sekiz uruğun başbuğlarının adları da muhafaza edilmiştir. Sözü yine imparator Konstantine bırakalım:

Bütün Peçenek memleketi sekiz uruğa ayrılmıştır ve o kadar büyük başbuğları vardır. Bu uruğlar şunlardır: Birinci uruğun ismi Ertim, ikincisinin Çur, üçüncüsünün Güla, dördüncüsünün Kulpey, beşincisinin Harobay, altıncısının Talmat, yedincisinin Hopon, sekizincisinin Çopondur. Pezenekler ilk oturdukları yerlerinden atıldıkları zaman Ertim uruğunun başında Mayçan, Gur uruğunun başında Kuel, Güla uruğunun-Kurkutan, Kulpey uruğunun-Ipaon, Haroboy uruğunun-Kaydum, Talmat uruğunun-Kostan, Hopon uruğunun Giadzi ve Çopon uruğunun başında da Batan bulunuyorlardı.

Bizans imparatorunun verdiği bu kıymetli malûmata göre sekiz uruğ sıra ile şunlardır:

- 1 — Ertim, (Erdem?)
- 2 — Çur

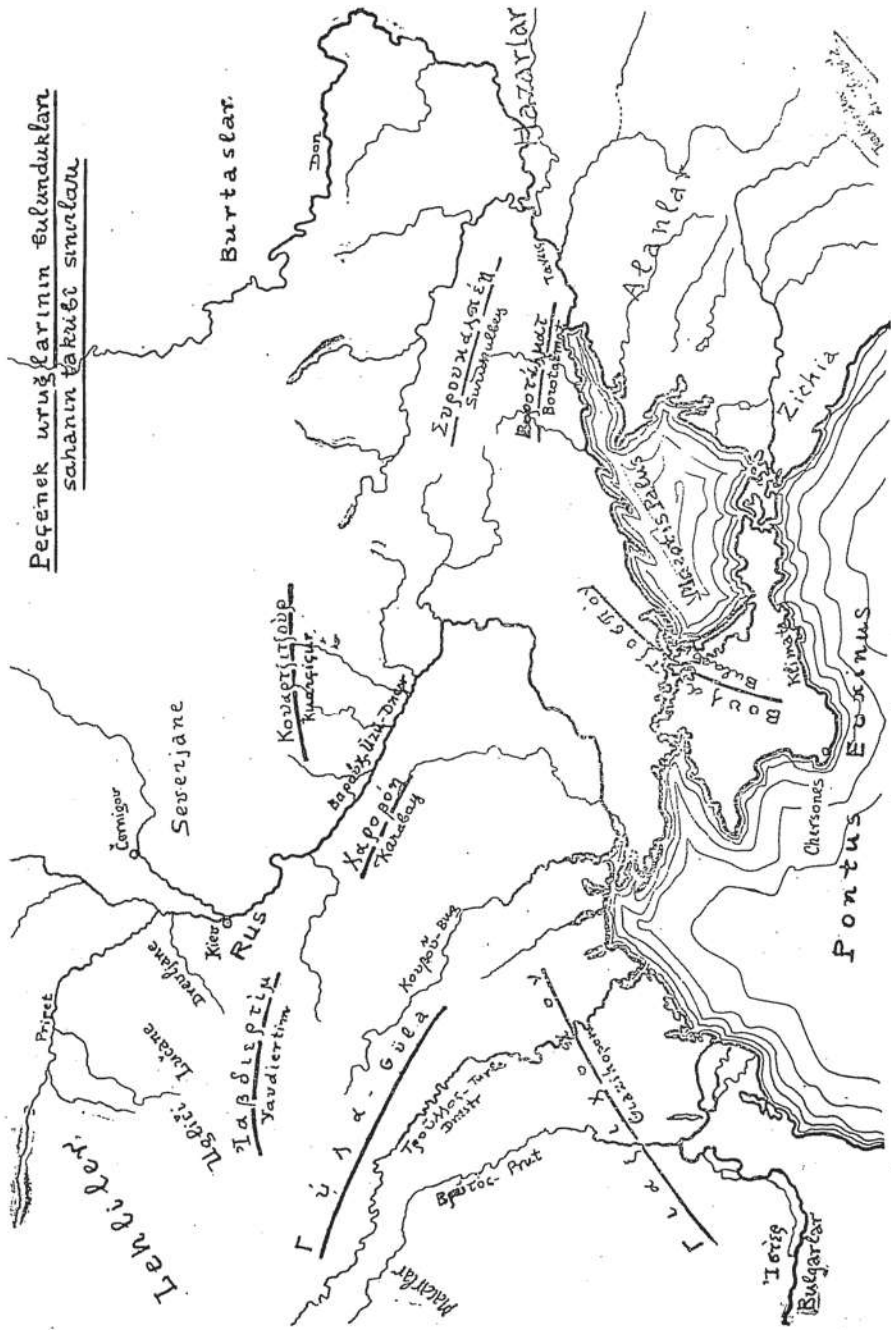
[1] Ann. Fuld: Anno 892: Rex (Arnulfus) equidem, assumptis secum Francis, Baioaries, Alamannis, mense Julio Moravam venit. İbi per quatuor ebdomadas cum tanta multitudine Ungaris etiam ibidem ad se cum expeditione venientibus, omnem illam regionem incendio devastawdam versabat.

Liudprandus Antapodosis, lib. I, Ph. 13: Arnulfus... cum centebaldum Moravorum ducem... sibi viriliter repugnantem debellare nequiret... Hungariorum gentem... in auxilium convocat.

[2] De Adm. İmp. 172 - 173.

[3] Peçeneklerin garbe gidişlerini İstahri de zikrediyor. Bib. geogre. arab. ed. De Goeje. P. 1., S. 10. بين الخزر والروم يقال لهم البجناكية وليس موضعهم بدارلهم على قديم الأيام وإنما انما بوجها فجابو عليها. Marquart'a göre Uzların Peçenekleri mağlub etmeleri 860 yıllarında olmuştur. Streifzüge, 63, not. 3

Peşenek uruğlarının buldukları
sehanın takvîsi şimâli

- 3 — Güla, (Yula?)
- 4 — Kulpey, (Kulbay)
- 5 — Haroboy, (Karabay)
- 6 — Talmat, (Tılmaç?)
- 7 — Hopon.
- 8 — Çopon, (Çoban?)

Her bir uruğun başında duranlar da

- 1 — Ertim uruğunun Mayçan.
- 2 — Çur » Kuel.
- 3 — Güla » Kurkut (an).
- 4 — Kulbey » İpaon?
- 5 — Karabay » Kaydu (m).
- 6 — Talmat » Kostan?
- 7 — Hopon » Giadzi, Yazı?
- 8 — Çoban » Batan, (Pata)?

Göçebelğin icabı olarak, göçmen bir zümre işgal ettiği yerde dağınık bir halde yaşamak mecburiyetindedir. Hayvan sürülerini besliye bilmeleri için Peçenekler de Deşt-i Kıpçağın muhtelif yerlerine dağılmışlar ve herbir uruğ kendisine düşen mevki işgal etmiştir. De Adm. Imp. da bu cihet sarahaten gösterilmiştir. Konstantin Porphyrogennitos Peçeneklerin Kıpçak bozkırlarında şu suretle yerleştiklerini yazıyor:

Peçenek uruğlarının dördü, ezcümle: Kuarçıçur, Sürokalpey, Borotalmat, Bulaçoşpon uruğları Dnepr nehrinin öteki tarafında olup şark ve şimal cihetinde, Hazar, Oğuz ve Alan memleketlerine bakar. Diğer dört uruğ ise Dnepr nehrinin bu tarafında, garb ve şimal istikametinde uzanan sahayı işgal ederler. Bunların isimleri: Giadzihopon uruğu, Bulgaristanla hemhuduttur; aşağı Güla uruğu Macaristanla komşudur; Haroboy uruğu Ruslara yakındır; Yabdiertim uruğu da Ruslara vergi veren Ultin (Ugliç): Derblen (Drevlen), Lendzen (Lutiç) ve başka Slavlarla hemhuduttur. Peçenek memleketi Oğuz ve Hazar yurdundan beş günlük yol, Alanlardan altı günlük, Bulgaristandan da yarım günlük bir yol uzaklığındadır. Chersona yakındır, Bosporosa bilhassa yakındır.

Burada Peçenek uruğ adları mürekkebe olarak gösterilmiştir.

- 1 — Yabdiertim.
- 2 — Kuarçıçur.
- 3 — Kabuksingula (bu ad sonra zikrolunacaktır.)
- 4 — Sürukulpey.
- 5 — Haroboy-Karabay.
- 6 — Borotalmat.

7 — Giadzihospon - Yazihopon.

8 — Bulaçoşpon [1]

Bu sekiz uruğun Konstantin Porbhyrogennitosa göre işgal ettikleri sahanın haritası şöyledir: [2] (Sahife 119 a bakınız.)

Konstantin Porphyrogennitos eserini yazdığı zaman (949lerde), Peçenekleri İdil boyundan Deşt-i Kıpçağa getiren başbuğlar artık ölmüş bulunuyorlar; onların yerine yeni reisler geçmişlerdi. Bu münasebetle, De Adm. İmp. da Peçeneklerde hâkimiyetin ne suretle devam ettirildiğine dair çok enteresan bir kayda tesadüf ediyoruz. İdili geçerken başbuğ olanların adları sayıldıktan sonra, deniliyor ki:

Bunların ölmelerini müteakıb hâkimiyete kardeş çocukları halef olmuşlardır; çünkü bunlarda eskidenberi kanun vardır ve örfü-âdet sağlamca yerleşmiştir ki, ona göre idareyi elinde bulunduran kimse hâkimiyetini oğullarına terketmek hakkını haiz değildir; reisler ancak hayatlarının sonuna kadar hâkimiyeti ellerinde bulundurmakla iktifa ederler ve öldükleri zaman bunu (hâkimiyeti) ya kardeş çocuklarına veya kardeşlerinin torunlarına bırakırlar, ki bu suretle hâkimiyet uruğun yalnız bir kısmında kalmasın, böyle bir şerefi uruğun başka budakları da tevarüs etsinler ve ellerine alsınlar; o uruğa mensub olmıyan bir kimse idare başına geçemez. Bu sekiz uruğ ayrıca kırk küçük kısma ayrılır ve her kısmın başında kendi (daha küçük) reisleri vardır.

Diğer Türk zümreleri arasında başbuğluğun bu şeklinin olup olmadığı bence belli değildir. Her halde Peçenekler arasında mevcut olan bu "âdet,"in diğer Türk göçmenleri arasında da benzeri olması icab eder.

Nihayet De Adm.İmp. müellifi Dnepr geçitlerinde Bulgaristana bakan cihette, altı kale harabesi olduğunu da söylüyor:

Dnepr nehrinin bu tarafında, yani Bulgaristana doğru kısmında, nehrin geçitlerinde kale harabeleri vardır; birinci kaleyi Peçenekler bembeyaz taşlarından dolayı Aspron tesmiye ediyorlar; ikinci kaleye Tungatay derler. Üçüncü - Kraknakatay; dördüncü - Salmakatay; beşinci - Sakakatay ve altıncı kaleyi de Giainkatay tesmiye ederler. Bu eski kale binaları üzerinde kilise alâmetleri de bulunuyor. Bazı mermertuğlalar üzerinde haç hakedilmiştir. Bundan dolayı bazı kimşeler tarafından burada eskiden Romalıların oturdukları rivayet edilmektedir.

De Adm. İmp. nun 37-inci babının sonunda şu kaydı görüyoruz:

Peçenekler Kankar tesmiye ediliyorlar, fakat hepsi değil, ancak

[1] De Adm. İmp. Kop. 37.

[2] C z e b e, C y. Türco-byzantinische Miscellen, Kör. Cs. Arch. I (1912) 209-219. Peçenek uruğlarının oturduklar yerleri bir şema ile gösteriyor.

başka uruğlar arasında en cesur ve kibar olan üç uruğ, Yabdierti (m), Kuarçicur ve Habuksingüla kabileleri, bu ismi taşıyorlar, ki (onların cesur ve kibarları bu) Kangar kelimesinden de açıkça anlaşılmaktadır.

Bu kayıddan görüldüğü üzere kale harabelerinin adları şunlardır:

- 1 — Aspron.
- 2 — Tüngatay.
- 3 — Kraknakaty.
- 4 — Salmakatay.
- 5 — Sakakatay.
- 6 — Giaukatay, (Yavkatay) [1]

Peçenek uruğ ve şahıs adlarının izahı meselesi

Konstantin Porphyrogennitosun Peçeneklere dair malûmatından bir taraftan Peçeneklerin uruğ isimlerini, diğer cihetten şahıs adlarını harabe isimlerini öğrenmiş bulunuyoruz. Bütün bu isimlerin izahı yolunda birçok tetkikler yapılmasına rağmen bunlardan hiçbiri, fikrimize göre, meselenin kat'î bir şekilde halline kâfi değildir. Bu hususta malûmat edinmek isteyenlere bilhassa *J. Nemeth* [2] ve

[1] De Adm. Imp. 164.

[2] *J. Nemeth*, Zur Kenntnis der Petschenegen, Körösi Csoma Archivum I (1922) 219-225. Die petchenegischen Stammsnamen, Ungarische Jahrbücher. B. X. 1930, 26-34. Die Inschriften des Schatzes von Nagy-Szent-Miklos (1932), 50. Nemeth'e göre mürekkebe Peçenek uruğ isimlerinin baş kısmı bir renk ve son kısmı da bir unvan dan ibarettir. Uruğun ismi irsî bir devlet makamını haiz bir reisin unvaniyle tesmiye olunuyor, ve bu unvanın başında da sık sık, o kabilenin atlarının (başlıca) renki ilâve edilir. Meselâ: *Borotalmat* (*Boro - telmaç*) kabilesi ismi *boru - boz (grau)*, *talmat - telmaç* isimlerinden mürekkebe olan «atların renki boz - kır olan Felmaç uruğu» demektir. Nemeth'e göre Peçeneklerde her hangi bir devlet makamı her zaman için aynı kabile reisi tarafından işgal edilmekte olup irsî bir vazife teşkil etmektedir. Bu suretle kabile reislerinin isimleri şahsî bir isim olmayıp bir unvandır ve idarî teşkilâtla bağlıdır. Prof. Nemeth fikrinin doğru olduğunu göstermek için mürekkebe Peçenek kabile isimlerini misal olarak getiriyor:

- 1 — *Yawdı - çagat*, "yagdu,, - parlayan, Ertim - erdim "liyaket, cesaret, yararlık,,. Kabilenin ismi: atları parlayan Ertim kabilesi.
- 2 - *Küerçi - mavi*, Çur - bir unvandır: Atlarının rengi mavi (?) olan Çur kabilesi.
- 3 — *Kabuksın - ağaç kabuğu renginde*. Gula - Atlarının rengi ağaç kabuğu renginde olan Gula kabilesi.
- 4 — *Suru - boz, kır, alaca*. Atların rengi boz kır olan Külbey kabilesi.
- 5 — *Haró G Kara*. Atlarının rengi kara olan Bay kabilesi.
- 6 — *Boro - bir at rengi*. Atlarının regî «boro» olan Felmaç kabilesi.
- 7 — *Yazı* Atlarının rengi Kapan kabilesi.
- 8 — *Bula - ala bula, çagat. - alaca - bulaca*. Atlarının rengi alaca - bulaca olan Çoban kabilesi.

J. Marquart[¹] tetkiklerine müracaat etmelerini tavsiye ederiz. Konstantin Prophyrogennitos zamanındaki sekiz Peçenek uruğ adının asıl şekli başta getirilen, gayri mürekkebe şekil olsa gerektir. Sonra sayılan mürekkebe atlar, fikrimize göre, her bir uruğun, mahiyeti şimdilik bizce pek te saih olmıyan, bir vasfı olacaktır. Bu uruğ başbugunun kendi adı olabilir "Yazıçoban,, da sarahaten görüldüğü gibi. Fakat bütün sekiz uruğun, yani bütün Peçenek zümresinin hep birden, yalnız atlarının rengiyle tesmiye edilmeleri, Nemeth'in dediğinin hilâfına olarak, hayli şübhelidir. Türk zümreleri arasında, Kara - Aygır, Ak - Koyun, Kara - Koyun, Kara - Keçi adlarını taşıyan uruğlar vardı ve halâ vardır; fakat bunlar ancak büyük bir zümrenin yalnız bir kısmını teşkil ediyorlar. Onun için Nemeth'in nazariyesi meseleyi tamamıyla halledemiyor ve Peçenek uruğ atları - ancak eski ve yeni Türk uruğ adlarına dair etraflı, eski ve yeni malzemeye istinaden kanaat verici bir tarzda halledilebilir.

Peçeneklerin Yavdierti(m), Kuarçıçur ve Habuksin - gula uruğlarının De Adm. Imp. da Kanakar tesmiye edildiği söyleniyor [²]; bu adın yukarıda getirmiş olduğumuz cümleden maada iki yerde daha geçer. Bunların birincisinden Peçeneklerin en kibar ve cesur kabilelerinin ismi "Kangar,, olduğu, ve ikincisinden de bu kavmin o zaman "Kangar,, adını taşıdıkları anlaşılmaktadır. Kanakar, Kangar-Konstantinde «kibar ve cesur» diye tasrih edilmiştir. Fakat bildiğimize göre bu manada bu söze benzer hiç bir kelimeye tesadüf edilemiyor; çağataycadaki kinger [³] in bununla her hangi bir münasebeti olması hayli şübhelidir. Her halde bu isim de Bolgar, Hazar, Balkar, Kaçar Tatar gibi izahı çok müşkül olan Türk kavim isimleri sırasına ait olup fikrimize göre, hali hazırda bunu izah için elimizde kâfi derecede malzeme yoktur. *Marquart* ın bunu Orhon abidelerindeki Kangaris le, ve Arap kaynaklarında Sır-Daryanın Şaş şehrinden

[1] *Marquart*, *Ungarische Jahrbücher* IX. 68-103 . . . *Marquart* evvelâ Peçeneklerdeki Gula ile meşgul oluyor. Onun fikrine göre "gula,, Macarlarda halis bir major-domus olup Hazarlardaki İl - şad in aynidir; aynı gülâ Peçeneklerde de mevcuttur. «Çur» eski Türk rütbesidir; kulpey Bizanslıların Wareglerden aldıkları ücretli askerler ile yan - yana kullandıkları ücretli kıtaların ismi olan ve Ruslardaki "Kolbeg,, in mukabili ve ücretli kıt'a manasına gelen eski türkçedeki "külbag,, tir; "Harobay,, eski türkçe - "kara - bay,, dir; "Hopon,, eski türkçe "kap - g - an,, olup "g,, kaybolmuştur; "Çopon,, türkçe "çoban,, dır. *Marquart*, mürekkebe Peçenek uruğ isimlerini izah ederken bunların kabile reisinin ölümünü müteakıb, eski reisin isminin önüne yeni reisin adı ilâve edilmesiyle vücuda geldiğini yazıyor. Meselâ kabile isminin evvelki "Hopon,, dan "Glazihopon,, şekline girmesini, eski reisi ölümünü müteakıb, onun ismi başına yeni reisin adı olan "Ghazi,, nin ilâve edilmesi suretiyle izah ediyor. Macaristanla hemhudud olan "Kapıgçı - Yula,, nın "hudud - beyi,, manasında olduğu fikrindedir.

[2] De Adm. Imp. 167.

[3] Ahmed Vefik Paşa, Lehçei osmanî.

itibaren كى ismini [1] taşıması ile izah etmek istemesi, ve Kankar isminin, Peçeneklerin Sır-Deryanın Kenğer denildiği yerde oturmalarından ileri geldiğini kabul etmesi [2] malum olduğu veçhile, bu mesele ile uğraşanlarca kabul edilmemiştir [3].

Peçeneklerin Cenubî Rusya sahralarında bu suretle yerleştiklerini, oturdukları yerleri ve komşularını öğrendikten sonra, onların, bu sıralarda henüz teşekkül halinde bulunan şark Slavları, yani Rus devleti ile münasebetleri bahsine geçeceğiz.

II

PEÇENEK - RUS MÜNASEBETLERİ [4]

Slavların üçüncü büyük şubesini teşkil eden Şark zümresi diğer Slav gruplarına nisbeten tarih sahnasına daha geç çıkmıştır. Bunlar, galiba,

[1] İbn. Hordadbih, Ed. de Goeje, 178.

[2] Marquart, Die Chronologie der alttürkischen Inschriften, 10.

[3] Peçenekler, Golubovskijye göre, Plano-Karpinideki Kangit le Kanklı (kangh) lar aynı ise, Peçeneklerin Kanklı-lardan çıkmaları icab eder (Peçeneci, Torki, 55) Grum. Grzima jlo, Zapadnaja Mongolija II (1926) 314, Peçenek zümresine Kanglı-ların da girmiş olduğunu kabul ediyor, fakat, ona göre, o halde Kanglıların Kangares tesmiye edilmeleri icab ederdi, ki buna imkân yoktur. Macartney'in Peçeneklerin Kangarları- Kanglı (Kanyeri) şeklinde izah etmek istemesi, burada ileri sürülen mütaleadan doğmuştur. Marquartın, bu sözü Kangaras yaklaştırmasına P. Melioranski itiraz etmişti: ZVO (XI) 126 s. Aynı suretle akademik V. Barthold de Marquartın, "Ueber das Valkstum der Komanen,, adlı eserini tenkit ederken (Russkij İstoriçeskij Jurnal, kniga 7, (1922) Petrograd, S. 142-143) Kangar ile Kerger (Sır-Derya) arasındaki münasebete karşı müsbet bir vaziyet almıyor.

[4] Peçenek-Rus münasebetine dair birinci derecede kaynak olan Rus vekayinamelerinde birçok malûmat vardır. Bu vekayinameler, *letopisi*, galiba 11-inci asırda yazılmağa başlanarak, sonraları muntazam bir şekilde, her bir yılın vekayii gösterilmek suretiyle, ta Büyük Petro zamanına kadar devam ettirilmiştir. En eski nushaları 14-üncü asra kadar çıkan Rus vekayinamelerinin, baş kısımları bilhassa, Bizans kroniklerinden Hamartolus kroniği esas ittihaz edilerek, ona Rusyada cereyan etmiş olan vekayi - belki de bazı yazılı parçalar halinde muhafaza olunan, fakat daha ziyade şifahî rivayetler halinde dolaşan malûmat eklenmiştir. Türk tarihi için de fevkalâda ehemmiyeti olan "letopis,, lere dair Bestuzev-Rjumin, Şachmatov gibi meşhur Rus âlimlerinin araştırmaları vardır; kroniğin, Nestor'a ait olduğu zannolunan kısmının, fransızca tercümesi: L. Leger, ve almanca R. Trautmann tarafından yapılmıştır. Bakınız benim Bibliografya S. 59-60. Sonra Kljuçevskijnin meşhur Rus tarihinin 5 inci dersinde. Burada Rus vakayinameleri *Polnoe Sobranie Russkich Letopisej* sözlerinin baş harflerile P. S. R. L. olarak gösterilecektir.

Cenubî Rusya, ezcümle Ukrayna milleti tarihi için çok ehemmiyetli olan, meşhur Ukraynalı tarihçi Gruşevskijnin «Ukrayna milletinin tarihi» adlı eserinden maatteessüf, istifade imkânı bulunamadı.

7 -inci yüzyıllarda Karpat dağlarının şimali-şarkından kalkarak Dnepr ve Dnestr nehirlerine doğru hareket etmişler, ve az bir zaman sonra yukarı Dvina, İlmen gölü ve Oka nehrinin yukarı kısımlarına kadar ilerlemişlerdi [1]. Bu sahayı işgal eden Slavlar garbten Litvanyalılar, şimalden ve şimalü şarkîdan muhtelif Fin kavimleri, cenubten ve cenubu şarkîden de muhtelif Türk kavimleriyle temasa gelmişlerdi. Geniş bir sahaya yayılan ve adetçe az olan Finler Slavlara karşı mukavemet göstermeksizin onların tabiiyetini kabul ve kısa bir zaman zarfında slavlaşarak Velikorus (Büyük Rus) ların vücuda gelmesinde en büyük âmil olmuşlardı; halbuki Türkler Slav yayılışı karşısında geri çekilmemişler, bilâkis birçok yüzyıllar şark Slavlarının cenubta - Karadeniz sahillerine, Şarkta İdil boyuna gelmelerine mani olan birkuvvet kesilmişlerdir.

Şark Slavları birçok uruğlara ayrılıyorlardı. Bunlardan Poljanlar şimdiki Kiev'in civarında; onların garbında Volynjanlar ve Oka nehrinin başlarında Severjanlar bulunuyorlardı. Kiev'e yakın oturan Poljanların şimalinde Drevljanlar ve Dregoviçler yaşıyorlardı. Dvina'nın yukarı kısmında Poloçanlar; İlmen gölünden bugünkü Smolensk şehrine kadar olan yerlerde Krivçler; yukarı Volga ile Onega ve İlmen gölleri arasında da Slovenler yaşıyorlardı.

Bu Slav kabilelerinin 8. ve 9-uncu asırlarda medeniyet itibariyle aynı aşırıdaki Germanlardan aşağı ve Finlerden yukarı oldukları anlaşılıyor. Bunların bilhassa devlet kurucu bir millet olmadıklarını da biliyoruz. İşgal ettikleri sahanın çok büyüklüğü, ormanlar ve nehirlerle birbirlerinden ayrılmaları - muhtelif Slav kabilelerinin bir tek devlet halinde birleşmelerine engel olmuş olsa gerektir. 8-inci ve 9-uncu yüzyılların ortalarına kadar şark Slavları - yukarıda isimleri geçen uruğlar halinde - patriyihal bir hayat geçirmekte idiler. Orman, mera ve tarlalarının müşterek olması esasına kurulan "köy," iktisadî bir birlik teşkil ediyordu; bu «köy»lerde ilk önce aynı soya mensub kimseler yaşamış olsalar gerektir. Esas meşgaleleri ziraat ve avcılık olan Slavların kıymetli hayvan derileri, balmumu satmak yahut mubadele etmek suretiyle çok eskiden diğer kavimlerle tüccarî münasebata girişmişlerdi. Şimdi bile Rusyadan getirilen (satın alınan veya hediye edilen) en kıymetli eşya meyanında nadir kürkler bu işin en ehemmiyetlisidir. Şu farkla, ki o zaman hayvanlar orta Dnepr ve Oka boylarındaki ormanlarda avlanırdı; şimdi ise Sibiryadan getirilmektedir.

8-inci asırda Şark Slavları Hazar devletine tabidiler. Rus vekayinamelerinde Slavların Hazarlardan her "ocak," başından muayyen miktarda

[2] Niederle, L. Manuel de l'antiquité slave, Paris 1923. 208 nci sahifa ve devamı.

“kürk,, verdikleri kaydı da Slavların başlıca meşgalelerinin ne olduğuna işaret etmektedir.

Şark Slavlarını bir devlet halinde birleştiren ve onlara “Rus,,^[1] ismini veren zümre Şarkî Skandinyadan gelen, Finlerin Ruotsi, Bizanslıların Pōç tesmiye ettikleri Normanlardır, ki Şarkî Avrupada ve Bizansta bunlar daha ziyade V a r e g ismiyle tanınmışlardı. Bunlar Fin körfezi sahillerinden başlayarak Bizansa giden ticaret yolu üzerindeki belli başlı mevkileri ellerine geçirmişler, ve neticede şark Slavları ile meskûn bütün yerler bunların eline girmişti. Rus vekayinameleri Slavlar üzerinde hâkim olan ilk Norman beyinin ismini Rjurik olarak kaydetmişlerdir ki, eski Skandinyadaki karışıklığı Hroerekir ^[2]. Bu başbuğun davet edilmesine ait vekayinamede çok güzel bir efsane mevcuttur. İlmene gölünün şimal sahilinde olan Novgorodda 862 den 879 kadar hâkimiyet sürdüğü rivayet edilen Rjurikten sonra, onun yakın akrabası Oleg (skandinyaca Helgi) bey olmuştur. Bu knezin (beyin) idaresinde ve hayatına dair Rus vekayinamelerinde birçok şeyler mevcuttur. Orada Oleg, Rus tarihinin şafakı belirirken gece karanlığı ile gündüzün aydınlığı arasında duran bir kahraman gibi tasvir olunuyor! o-Rus devletinin hakikî banısıdır. Devlet merkezinin şimalden cenuba, Novgoroddan-Kieve onun zamanında nakledildiği anlaşılıyor. Malumdur, ki ancak Kieve geldikten sonra Rus devleti geniş bir inkişaf ve terakkî gösterebilmişti. Oleg, mevcut siyasî vaziyetten istifade ederek, birçok Slav kabilelerini Hazâr tabiiyetinden çıkarmıştı. Onun zamanında Rusların Bizansa karşı da muvaffakiyetli harbler yaptığı anlaşılıyor, mamafih bu hususta Bizans kaynaklarında hiç bir kayıt yoktur; Rus vekayinamelerinde Oleg’in 907 tarihinde Bizansla Ruslar için çok müsaid şeraitli bir ticaret muahedesi akdetmiş olduğu yazılıdır. Peçeneklerin 860 ile 889 yılları arasında İdili geçerek Cenubî Rusya sahralarına gelmiş olduklarını, nazarı itibara alırsak, onların Ruslarla ilk temasları *Oleg* zamanında olsa gerektir. Bu knezin 912 senesine kadar saltanat sürmesine rağmen, Rus vakayinamelerinde Peçeneklere ait ilk kayıt ancak 915 senesinde başlar. Burada “Peçeneklerin 915 yılında ilk defa Rus yurduna gelmiş oldukları,, söyleniyor ^[3]. Aynı senede “onların knez İgor (912-946) ile bir sulh

[1] Buna ait bibliyografya benim: Orta zaman tarihine ait kısa bir bibliyografya, İstanbul (1934), s. 62.

Rus knezlerinin kronologyası: Rjurik 862 (?) - 879. Oleg 879 - 912; İgor 912 - 946; Ol'ga (oğlu Svjatoslav namına) 946 - 968; Svjatoslav 946 - 972; Vladimir 972 - 1015; Yaroslav Mudryj 1014 - 1054.

[2] Rus devletinin başlanmasına dair: L a e h r, A. ve Rus tarihine ait eserler: Benim, Bibliyografya, S. 63 - 64.

[3] P. S. R. L. I. 18; II. 241 ve diğer vakayinamelerde bu senedeki kayıtlar.

yaparak Tunaya doğru gittikleri,, mukayyedir. Tabii, vakayinamenin bu kayidlerini harfiyyen almak doğru değildir; burada, her halde, Peçeneklerin 915 yılında umumiyetle Slavların oturdukları yere değil de, o sıralarda "Rus yurdu,, ismi altında anladığımız Kiev civarı - Poljanlerin buldukları yeri baskın ettikleri anlaşılmalıdır. İkinci kayda gelince - Peçenekler çok evvel Tunaya doğru gitmiş bulunuyorlardı. Peçenekler 895 tarihinde Bulgar kralı Simeon (893 - 927) tarafından Macarlara karşı harbe çağırılmışlardı. Bu kral tahta geçer geçmez, evvelce yapılan muahedeyi bozarak Bizansla da harbe tutuşmuştu [1]. Bizanslılar o sırada Araplara karşı mücadele etmek mecburiyetinde bulduklarından, Bulgarlara karşı cenketmek için yardıma Macarları çağırılmışlardı. Macarların hücumlarına karşı güç hal dayanan Bulgarlar bu kerre Bizans imparatoru Leo VI. ile müzakereye başlamak mecburiyetinde idiler; fakat aynı zamanda da Dnepr ve Dnestr boylarına gelmiş olan Peçeneklerle anlaşarak Macarlardan intikam almağa hazırlanıyorlardı. 892de İmparator Arnulfun daveti üzerine Moravyalıları karşı baskına giden Macarlar, Dnestr boylarına (Atelkuzu) döndükleri zaman orada bıraktıkları kadın, çoluk - çocuk ve ordugâhlarını tamamen Peçenekler ve Bulgarlar tarafından imha edilmiş bir halde bulmuşlar, ve bunu müteakib yeni bir Peçenek tazyığı altında Pannonya'ya kadar giderek burasını kendilerine yeni bir yurt edinmişlerdi [2].

Fakat 895 (?) senesi vücuda gelen Peçenek - Bulgar dostluğu çok sürmemiştir; bu vakayı az bir zaman müteakib Bizanslılar Peçenekleri Bulgarlara karşı harbe teşvik etmişlerdi [3]. Eski adet üzere Bizans sarayı Balkanlarda baş gösteren tehlikeye karşı Tunanın şimalinde ve şarkında bulunan diğer bir kuvveti karşı koymak siyasetini takib ile, Bulgarlarla harb için Peçenekleri elde etmişlerdi [4]. Peçenek ordusu Tuna sahiline gelip Bizans gemileri ile karşı tarafa çıkmak için beklerken, Bizans kumandanları olan Joann ile Baga arasında ihtilâf baş göstermiş ve bu yüzden Peçenekler de geri dönerek kendi yerlerine gitmişlerdi [5]. Bizans ordusunun da Bulgarlar tarafından büyük bir mağ-

[1] Bu harbin tarihi kat'î olarak tesbit edilmemiştir. Jireček bunu 885 ten sonra olduğunu yazıyor; son tetkikler bunun 895 ten sonra olduğunu gösteriyorlar. Macartney'e göre 895 te yaz veyahud son baharda, the Magayars p. 184; Runciman ise 894 te, History of the first Bulgarian empire p. 144, 303, olduğunu söylüyor.

[2] De. Adm. İmp. 172 - 173.

[3] Leon Diakonos 157; Leon Grammatikos 293; Georgios Monachos 872; P. S. R. L. (sene 915). Runciman, 159 ff.

[4] Leon Grammatikos I. 293.

[5] Leon Grammatikos, 295 - 296.

lubiyete uğradığını bize kaynaklar bildiriyorlar. Bu vak'anın tarihi cereyanı 917'de dir.

915 senesinde Ruslarla Peçenekler arasında vücuda gelen anlaşma çok devam etmemiştir. Vakayinamenin kaydına göre İgor 920 senesinde Peçeneklere karşı harbetmiştir [1].

Bu harbin tafsilâtını bilmiyoruz. Fakat bu vak'adan 24 yıl sonra Peçeneklerin Rus knezinin ücretli ordusunda Bizanslılara karşı harbe iştirâk ettiklerini görüyoruz [2]. Vakayinamedeki kayda göre İgor 944 senesinde Bizansa karşı sefer açarken birçok ücretli Peçenek kıt'alarını da yanına almıştı. De Adm. İmp. da deniliyor ki: *Bu kavim (Peçenekler) kuvvetli olduklarından, Ruslar bunların zararından kurtulmak ve onlardan yardım alabilmek için bunları müttefik edinmeğe çok gayret ederler, ki bu suretle hem onların şerrinden kurtulsunlar, hem de onlardan yardım alabilsinler*[3]. Bizans kaynaklarında bu Rus seferi hakkında hiçbir kayıt yoktur. Rus kaynağına göre, İgor seferini sulha bağlamış, Bizanslılardan kendileri (Ruslar) ve Peçenekler için birçok hediye aldıktan maada Ruslara Oleg zamanında Bizanslıların vermiş oldukları "vergi,"yi de alarak memleketine dönmüştür [4]. Peçeneklere de, gûya, Bulgarlar üzerine yürümeği emretmiştir.

Peçeneklerle Ruslar arasındaki mukabil munasebtin 950 senelerindeki vaziyeti De. Adm. İmp. nun şu satırlarında açıkça hulâsa edilmiştir: *Peçeneklerle Ruslar komşudurlar; eğer bu iki kavim arasında sulh berdevam değilse Peçenekler Rus yurduna sıklıkla akın yaparak Ruslara büyük ziyanları dokunur; bundan ötürü Ruslar Peçeneklerle sulhu muhafaza etmeğe gayret ederler.*

Ruslar Peçeneklerle sulh yapmadan harbetmek için memleketlerinin haricine çıkamazlar; sulh yapmadan harice gittikleri zaman Peçenekler onların yurduna hücum ile memleketlerini yağma ve tahrib ederler. Peçenekler tarafından müihmiş bir tahribata maruz kalmamak için bunlarla dost geçinmeğe çok gayret ederler. Bu Peçenek kavmi çok kuvvetlidir; Ruslar da bunlarla sulh yaparak hem husumetlerinden kurtulma, hem de onları müttefik edininip yardımlarından istifade etmeği düşünürler. Ruslar, Peçeneklerle sulhu muhafaza edemezlerse, Bizans imparatorunun şehirlerine ne harp ve ne de ticaret maksadile gelebilirler. Ruslar, Deneprin kayalıklardan aktığı yere geldikleri zaman, gemilerini karaya çıkarıp

[1] P. S. R. L. II. 34.

[2] P. S. R. L. I. 72

[3] De. Adm. İmp. 69.

[4] P. S. R. L. II. 36 *I povele Peçenegom voevait Bolgarsku zemlju* II. 36. De. Adm. İmp. 69.

omuzları üstünde taşıdıkları zaman Peçenekler bunlar üzerine hücum edip kolayca kaşmaya mecbur ederler [1]. Rus tarihinin steple mücadele devrinin en şiddetli kısımlarından birini teşkil eden Peçenek - Rus mücadelesi Bizans kaynağına bu tarzda girmiştir.

Rusların knezi İgorin 946 senesinde Drevlenler tarafından öldürülmesini müteakıb başbuğluk, ölen knezin oğlu Svjatoslav genç olduğundan, İgorin karısı Olga'ya geçmişti. Olga oğlu namına idare ediyordu. Svjatoslav büyüdükten sonra da Kievta kalmak istemedi. O başka milletlerle harb etmek suretiyle şan ve nam kazanmak istiyordu. Svjatoslav 965 te Hazarları yenerek Sarkel'i ve İtil'i yıkmış ve hatta tamamıyla burada kalmağı düşünmüştü [2]. Fakat, Bizans imparatoru Nicephor Phokas'ın (963-969) daveti üzerine, Bulgarlara karşı harb etmek için Hazar ilini terk ile Balkan yarım adasına giderek 967 de Tuna üzerindeki Pereyaslv şehrini zabtetmişti [3].

Rusların hristiyanlığı kabüllerinden evvelki devrin en meşhur knezlerinden olup, bilhassa bir göçebe başbuğu evsafını haiz olan Svjatoslav ile Peçeneklerin münasebatına dair vakayinamelerde malûmat vardır. Burada Svjatoslav emsalsiz bir kahraman olarak tasvir edilmiştir. Rus tarihini yazan müverrihler de onu vekayinamedeki gibi tasvir ediyorlar. Meşhur Rus tarihçisi Karamzin Svjatoslavı «eski Rus tarihinin Büyük İskenderi» olarak karakterize ediyor; işte bu knez Peçenekler tarafından öldürölmüş ve kafatası da Peçenek başbuğlarına ziyafet esnasında kadeh vazifesini görmüştü.

De Adm. Imp. dan öğrendiğimize göre Ruslar ancak Peçeneklerle anlaştıktan sonra Bizans arazisine hücum edebilirlerdi [4]. Bu suretle Svjatoslavın Balkanlara geçmesi -ya doğrudan doğruya veya Bizans vasıtası ile- Peçeneklerle anlaştıktan sonra mümkün olmuştur. Peçenekler arasında kim daha çok menfaat temin ederse onun tarafını almağa hazır olan unsurların her zaman bulunduğundan, Svjatoslav Balkandaki seferlerine Peçeneklerden de kıtalar temin edebilmişti [5].

Aynı zamanda Peçeneklerin diğer bir kısmının (Yavdi-ertim ve Çur uruğlarının) Svjatoslav Balkanlarda meşgulken (967-968) yıllarında Rus yurdu üzerine yürümekte gecikmemişlerdi. Vakayiname 998 senesi vukuatını kaydederken Peçeneklerin Kievi muhasara ettiklerini uzun uzadıya anlatıyor. Bu sırada Svjatoslav Tuna üzerindeki Bizans kalesi olan Pereyaslavta bulunuyordu. Vekayinamede şunları okuyoruz :

[1] De Adm. Imp.

[2] P. S. R. L. I. 65; Barthold, Orta Asya Türk tarihi 56-57.

[3] Leon Diakonos; Jireşek, Geschichte der Bulgaren, Kap. X. Runciman, 201.

[4] De Adm. Imp. Kap. 2, s. 69.

[5] P. S. R. L. T. I, 72. V, 109. VII, 290: a Peçenczi s nami ratni. Kedrenos II, 384: Zonaras III, 523. Leon Diakonos 149.

(968) senesi - Peçenekler Rus yurduna geldiler. Bu zaman Svjatoslav Pereyaslavta bulunuyordu. Knezin annesi Olğa, çocukları Yaropolk, Oleg ve Vladimir Kievt e kapanmışlardı. Peçenekler büyük kuvvetlerle şehri mahasara altına almışlar, haddi hesabı olmayan bu kütle Kiev'in etrafında duruyordu, Kievt en ne çıkmak, ne de harice haber göndermek mümkündü. Ahali açlıktan ve susuzluktan bitab düşmüştü. Şehrin karşısındaki Dnepr sahilinde adamlar toplanmışlar, lakin ne onlar şehire, ve ne de şehirdekiler oraya gidebiliyorlardı. Şehir ahali si toplanarak ne yapacaklarını düşünüyorlar, eğer ertesi gün karşıdaki adamlar şehire yaklaşmazlarsa Peçeneklere teslim olacaklarını haber vermek için karşı sahile gidebilecek bir adam arıyorlardı. Bunun üzerine gençlerden biri bu vazifeyi başaracağını söylemiş ve eline bir yular alarak şehirden çıkmıştı. O, Peçenekler arasında dolaşarak atını aradığını söylüyor, Peçeneklere atını görüp görmediklerini soruyordu - çünkü Peçenekce konuşmayı biliyordu. Onlar bu Rus gencini kendi adamları zannetmişlerdi. O genç Dnepre yaklaştıktan sonra esbabını çıkararak, kendini nehre atmış ve karşı tarafa yüzmeye başlamıştı. Peçenekler bunu görerek sahile koşmuşlar ve arkasından ok atmaya başlamışlarsa da, isabet ettirememişlerdi; aynı zamanda karşı sahilde buunanlar kayığa binerek gelmişler ve genci yanlarına alarak kıt'anın bulunduğu yere dönmüşlerdi. Genç: "eğer ertesi gün karşı sahildeki kıt'anın şehire yaklaşmazsa Kiev ahalisinin Peçeneklere teslim olmaya karar verdiklerini," bildirmişti. Bunun üzerine kıt'a kumandanı Pretiç, şehire yaklaşacaklarını ve knezin annesi ile çocuklarını kurtaracaklarını, aksi takdirde Svjatoslavın kendisini mahvedeceğini söylemişti. Sabah olunca Dnepr'in öteki tarafındaki askerler kuvvetle trampet çalarak kayıklara binip şehire yaklaşmaya başlamışlar ve şehir ahali si de bunu görerek yüksek seslerle bağırılmaya başlayınca, Peçenekler knez (Svjatoslav) avdet ediyor zanniyle şehirden uzaklaşmışlardı. Karşıdaki kıt'alar kayıklariyle Kiev tarafındaki sahile yanaşmışlar ve Olga ile torunlarını şehirden kaçırmışlardı. Peçenek başbuğu bunu görerek tek başına Pretiç yanına gelmiş, ve "Sen knez mi sin?," diye sormuştu. Öteki de "hayır, onun adamıyım ve ön kıt'asıyım; arkamdan knez haddi-hesabı olmayan büyük bir ordu ile gelmektedir," demişti. Bunun üzerine Peçenek başbuğu korkmuş, Pretiçe dostluk teklifinde bulunmuştu. Pretiç te bunu kabul edince birbirlerine ellerini uzatmışlardı. Peçenek başbuğu Pretiçe at, kılıç ve ok hediye etmiş; Rus da zırh, kalkan ve büyük bir kılıçla mukabele etmişti. Peçenekler şehirin yanından çekilmişler, amma atlara su vermek kabil değildi: Çünkü Lebedi (bir ırmak) üzerinde bulunuyorlardı. Bu vaziyet karşısında Kiev ahali si Svjatoslava adam göndererek: "Knez, sen başkalarının arazisini zabt etmek istiyorsun;

fakat kendi devletini müdafaa etmiyorsun; az kaldı şehri, anneni ve çocuklarını Peçenekler ele geçireceklerdi. Ve iş böyle devam ederse onlar şehri (anneni ve çocuklarını) alacaklardır; onlara hiç acımıyormusun?., Svjatoslav bu sözler üzerine atına binerek Kieve avdet etmiş, ve Peçenekleri şehrin yanından koğmuş, ve asayışı temin etmişti [1].

Galiba burada bir kaç vak'a bir araya getirilmiştir. Muhakkak olan şey Peçeneklerin Kievi muhasara altına almalarıdır. Fakat muhasara âletlerine malik olmadıkları için şehri zabtedemeyüp dönüp gidiyorlar. Biraz sonra Kieve Svjatoslav da dönüyor; ve vak'anüvis te knezin avdeti ile Peçeneklerin çekilmeleri arasında bir münasebet olduğuna karar vermiş olacak ki, Svjatoslavın Peçenekleri Kievin civarından tardeddiğini yazıyor. Bu malumatın enteresan bir ciheti de, Kiev ahali arasında peçenekçe konuşmasını bilenlerin mevcut olduğuna işarettir. Sonra, Peçenek ve Rus başbuğlarının birbirlerine verdikleri hediyeler de karakteristiktir. Peçenek hücum aleti olan at, ok ve kılıç veriyor; Rus da mudafaa silâhı olan zırh, kalkan ve geniş kılıçla mukabele ediyor. Bu silâhlar her iki millettir birbirine karşı olan vaziyetlerini bariz bir şekilde göstermektedir.

968 yılında Peçeneklerin Kievi muhasaraları üzerine Bulgaristanı terkle Kieve dönmek mecburiyetinde kalan Svjatoslav, Peçenek tehlikesi bertaraf olduktan sonra, 969 senesi yazın, tekrar Tunayı geçerek Bulgaristanına girmiş ve az bir zaman sonra Bulgar kralı B o r i s i Preslavl şehrinde esir almış, ve 970 de Trakyaya kadar gelmişti. Svjatoslavın Tuna üzerindeki Pereyaslavı'da temamilen kalmak arzusunu beyan etmesi vakayinamede mukayyettir. Fakat Svjatoslavın burada kalması Bizans için büyük bir tehlike teşkil ettiğinden, 969 da tahta geçen Joann Tzimisces kuvvetli bir ordu başında Rus knzine karşı yürüyerek onu mağlub etmişti [2].

Bizans kaynağı bu harbten bahsederken Ruslarla beraber bu harbe Peçeneklerin de iştirak etliklerini yazıyor[3]. Bu tarihten evvel Peçeneklerin Bizanslılara karşı harbetmek için Balkan yarımadasına geçtiklerini kaynaklar göstermiyorlar. Peçeneklerin daha Balkan yarımadasına hücum yaptıkları yoktu; buradaki dağ yollarını, mevki bilmiyorlardı. Peçeneklerin Ruslardan ayrılmış olan bir kıt'ası Bizanslılara tesadüf etmiş ve mağlub olmuştu. Bu münasebetle Bizans müellifleri Peçeneklerin mağlûbiyetini süslü bir tarzda tasvir ediyorlar. Kedrenos ve Zonarasda Bizans başbuğlarından Bardasın, vücutça gayet iriyarı bir Peçenek atlısını kılıcıyla ta kafasından

[1] P. S. R. L. I, 65-67; V, 106-107; VII, 287-288. Solov'ev. İstoriya Rassii I. 142-144

[2] A. Anastasijevic, La Chronologie de la guerre russe de Tzimisces (972-973) Byzantion VI (1931) 336-42.

[3] Leon Diakonos, 157. Jireček, K. Geschichte der Bulgaren K. X. Sch l u m b e r g e r, Epopée Bysantin I. Chap. I-III. Runciman, History of the first Bulgarian Empire, 214.

başlıyarak bütün vücudunu ikiye parçaladığı ve binmiş olduğu atını bile yaraladığını yazıyorlar; güya, Peçenekler bunu görünce korkmuşlar ve kaçmışlardı [1]. Birçok Peçenek te Bizanslılar tarafından öldürülmüş veya esir edilmişti. Az bir zaman sonra Peçeneklerin Ruslardan ayrıldıklarını görüyoruz. Svjatoslavın bu seferine iştirak edenlerin anlaşılın adedi çok değildi ve, galiba, asıl kitle Bizanslılara sadık kalmıştı. 971 senesinde Svjatoslav imparator Joann Tzimisces (969-976) tarafından kat'î bir suretle mağlûb edilerek Perejaslavı terk ve Bizanslılardan sulh istemeye icbar edildiği zaman, Rus knezi imperatora müracaatla, memleketine dönerken Peçeneklerin hücum etmemeleri hususunda imparatorun tavassutunu rica etmişti. Tzimisces bu münasebetle Peçeneklere adam göndererek, onların Tunayı geçip Bulgaritana hücum yapmamalarını, ve aynı zamanda Svjatoslava memleketlerinden serbestçe geçmesine müsaade etmeleri ricasında bulunmuştu [2]. Peçenekler buna cevaben, imparatorla müttefik olduklarından Tunayı geçmiyeceklerini, fakat Svjatoslavı yurduna dönerken memleketlerinden geçirmeyeceklerini bildirmişlerdi [3]. Hakikaten Rus knezi Kieve avdet ederken Dneprin kayalıklarından aktığı yerlerde Peçeneklerin hücumuna maruz kalmıştı (972 senesi ilk bahar). Yanındaki birçok adamları ve Svjatoslav kendisi öldürülmüş [4] ve Peçenek başbuğu Kure, 251 tarihinde imparator Deciusun kafa tasından Gotların yaptıkları gibi, onun kafa tasından içmek için bir kadeh yaptırmıştı. Rus vekayinamelerine bakılırsa Peçeneklerin Ruslara hücumları Bizans teşviki ile hazırlanmıştı. Hakikaten Svjatoslavın Peçenekler tarafından öldürüldüğü sıralarda, veya ondan biraz evvel, Peçenek başbuğu (Küre?) nun yanında Bizans sefiri Philotheus Eu chaita bulunuyordu. O, Bizansla Peçenekler arasında bir sulh muahedeisi akdetmeğe muvaffak olmuştu. Güya, Peçenekler hiçbir zaman Tunayı geçmemeğe söz vermişler, elçi de imparator namına Svjatoslavın Peçenek arazısından geçirilmesini recada bulunmuşsa da ötekiler bunu kabül etmemişlerdi [5].

Rus vakayinamelerinde bu vak'a şöyle tasvir olunmuştur: *Svjatoslav Bizans imparatoru ile sulh aktettikten sonra gemileri ile Dnepr kayalıklarına doğru yaklaşmakta idi. Başbuğlarından Svendel ona dedi ki: "Knez, kayalıklar yanından atlarla geçmiyelim, çünkü Peçenekler orada bulunuyorlar.", Knez onu dinlemedi ve ilerilemekte devam etti; Perejaslav' ahalisi Svjatoslavın Bizans seferinden döndüğünü, birçok ganimet ve saire getir-*

[1] Kedrenos II, 387. Zonaras III, 524

[2] Leon Diakonos 157. Zonaras III, 535.

[3] Leon Diakonos 157.

[4] Leon Diakonos, 157 Zonaras III, 536. Jireček, K. X; Soloviev, I. 150.

Runciman 214

[5] Kedrenos II 412; Runciman, 214

diğini ve yanında da pek az askeri olduğunu Peçensklere haber verdiler^[1]. Peçenekler bunun üzerine Dneprin kayalıklardan akan kısmını işgal ettiler. Bu vaziyet karşısında Svjatoslavın kayalıklardan geçmesine imkân yoktu ve kışı Beloberez'ede geçirmek mecburiyetinde kalmıştı. Ordunun erzakı tamamen tükemiş ve müdhiş bir açlık baş göstermişti; bir tek at kafasının fiatı yarım "grivna" idi. Svjatoslav burada kışı geçirdikten sonra ilk baharda tekrar Dnepr yolu ile hareket etmişti; Peçenek başbuğu Kure Svjatoslava hücum edip öldürmüş ve kafa tasından içki kadahı yapmıştı. Svjatoslavın başbuğlarından Svenald (Svendel) ise Kieve avdet edebilmişti. „ [2]

Svjatoslavın ölümünü müteakıb bunun oğulları (Jaropolk, Oleg, Vladimir) arasında kanlı mücadelelerin cereyan ettiğini biliyoruz; buna Peçenekler de karışmışlardı. Svjatoslavın oğulları arasında cereyan eden harbler

zamanında, Jaropolk'un silâh arkadaşları, kardeşi Vladimire karşı Peçenekleri müttefik edinmesini teklif etmişlerdi ^[3]. Fakat Jaropolk nedense buna razı olmamıştı. Bu mücadeleden Vladimir galib çıkmış ve Kieve gelerek Rusların knezi olmuştu.

[1] Burası çok enteresandır. Peçeneklerin Dneprin sol tarafındaki Severjanlarla dostana yaşadıkları görölüyor. Perejaslavlı ahali - Severjan kısmına mensubtur. Anlaşılan Severjanlar, Kievdeki Roslar, ve Poljanlarla düşmandılar ve, belki de, onlarla mücadelede Peçeneklere istinad ediyorlardı.

[2] P. S. R. L. I, 73-74; IV, 110; VII, 291.

[3] P. S. R. L. I, 78; V. 112; VII, 293.

Hiristiyanlığı kabul eden ilk Rus knezi Vladimirin bütün idaresi müddetince Ruslar Peçeneklerle şiddetli mücadelelerde halinde bulunmuşlardı. 10 - uncu asrın ortalarına doğru Kiev Rusyanın cenub hududu payıtahıttan ancak bir günlük mesafede bulunan Stugna nehri üzerindeki şehirler idi. Vladimir, Peçeneklere karşı müdafa tertibatı olarak Kiev devletinin steplere yakın hududuna yeni yeni şehirler ve kaleler inşa ettirmişti. Bu cins şehirler Desna, Vostra, Trubez, Stula ve Stugna nehirleri boyunca yapılmış, ve buraya Sloven, Kriviç ve Çud'dan harbe yarar sağlam ahali celbedilmişti [1]. Bu suretle Kiev knezi cenub hudutlarını şimalden gelen unsurla iskân ediyor; galiba, cenub hudutlarına yakın yerli ahaliye, meselâ Poljanlere, itimad etmiyordu. *Parchomenko*'nın fikrine göre [2], Peçenekler Kievin etrafındaki Poljanlar tesmiye olunan Slav kabilesi ile müttefik idiler, ve bunlar müştereken Kiev tahtını işgal eden Varjag knezlerine karşı mücadele ediyorlardı. Bu husustaki malzemenin noksan olması Parchomenkonun fikrinin doğru yahud yanlış olduğunu isbata imkân vermediğinden, bu meselenin haline girişmeden geçiyoruz.

Peçenekler bütün hayatlarını at üzerinde, elde kılıç ve okla geçirdiklerinden, gayet kuvvetli bir askerî teşkilâta malik, her zaman için sefere hazır bir atlı ordu halinde bulduklarından, harbçılıkta da Ruslardan çok üstündüler. Bu vaziyet karşısında Ruslar ancak kaleler yaparak, yahud orman aralarında Peçenek atlılarının serbestçe hareket edemedikleri yerlerde, pusular kurmak, istihkâmlar yapmak suretiyle, Peçeneklere karşı müdafaada bulunabilirlerdi. Rus vekayinamelerinde Vladimirin bir kaç defa Peçenekleri mağlub ettiği [3], ve kendisinin de onlar tarafından mağlub olduğu kaydı vardır. Vladimir zamanında Peçenekler arasında hiristiyanlığı dağıtmak için giden Alman misyoneri Bruno (1007) Rusların cenub hudutlarının Kievtan iki günlük mesafede olduğunu söylüyor [4]. Demek ki Ruslar kaleler inşa etmek suretiyle hudutlarını bir günlük yol mesafesinde genişlete bilmişlerdi. Mamafih Peçeneklerin Kiev civarından çekilerek Tuna boyuna gitmelerini Ruslardan ziyade diğer Türk kavimlerinin, ezcümle Oğuz ve Kumanların tazyikına atfetmek icab eder.

Vekayinamenin kaydına göre, Vladimir 988 senesinde Peçenekleri mağlub etmişti. 992 senesinde Peçenekler Sula nehri tarafından Trubez

[1] P. S. R. L. 1, 121.

[2] *Parchomenko*, VI. Rus'i Peçeneği. *Slavia - časopis pro slovanskou filologii*. Ročník VIII, Praha. 1929-1930, 138 - 144.

[3] P. S. L. 1,121. VII, 313: *i be vojujasja s nimi i odoljaja im.*

[4] Brunonun imparator Heinrich II. ye mektubu. *Giesebrecht, Geschichte der deut. Kaiserzeit*. B. 2. 703.

ırmağı yanına, o zamanda Pereyaslavl' Őhrinin bulunduğu yere, gelmişlerdi. Vladimir bunlara karşı çıkararak, nehrin öteki tarafında mevki almıştı. Ne Peçenekler ve ne de Ruslar hücuma cesaret edememişlerdi. Nihayet Peçenek başbuğu ırmağın sahiline gelerek, Vladimire hitaben: "Sen kendi adamlarından birini seç ve ben de seeyim: onlar mucadele etsinler. Eğer Senin adamın galip gelirse u sene harb etmiyeceğiz; eğer benim ki yenerse - u sene savaşacağız,, demişti. Bu münasebetle vekayiname-de Vladimirin g halle bir muharib bulduğu, ve onun Peçenek pehli-vanını elleri arasında boğarak öldürdüğü hikâyesi anlatılıyor [1]. Bu tasvir Rus vekayinameleri iini tipiktir: sonraki zamanlarda da Rus muharib-leri karşı karşıya çarpışmada düşman bahadırlarını mağlub ediyorlar, ve bunu müteakıb düşman ordusu da kaçıyor. Tabii bu gibi hikyelerdeki teferruat tarihî olmaktan ziyade edebidir: Burada getirilen hikyeden bu sıralarda Vladimir ile Peçenekler arasında bir harb olduğunu ve Rus knezinin galib geldiği anlaşılmaktadır.

Dört sene sonra, yani 996 da Peçenekler tekrar Kiev Rusyası ze-rine sefer açmışlardı. Vladimir karşı kmış; fakat yanındaki kuvvetleri-nin azlığından, yenilerek kamaya koyulmuş ve ancak bir köprünün altında gizlenerek, gchal kendini kurtarabilmişti. Bu msadememin 6 Ağustos 996 da cereyan ettiği de mukayyettir [2]. Rus vakayinameleri, o devrin diğer milletler kroniklerinde de olduğu gibi, knezlerinin mağ-lubiyetlerini anlatmayı sevmezler. Anlaşılan Rusların hezimetini oldukça büyüktü; nk Kievteki kuvvetler Peçeneklerle mucadele kâfi gelme-diğinden, Vladimir yeni bir ordu toplamak için Őimale, Novgoroda, gitmişti. Peçenekler bundan istifade ve Belagorod Őhrini muhasara altına almışlardı. Vladimir Őhire yardım edebilecek bir vaziyette olma-dığından Belagorod kendi haline bırakılmıştı. Őehirde büyük bir açlık başlamış, ve galiba, ancak kış mevsiminin gelmesi ile Peçenekler çekilip gitmişlerdi. Vakayinamede bu vak'a masallarla süslenmiştir.

Vladimir idaresinin son senesinde, 1015 de, kendisi rahatsız iken, oğlu Boris (Rus klisesinin ilk azizlerinden olan Boris-Gleb biraderler-den biri) Peçeneklere karşı mücadele için göndermişti. Borisin bunlara tesadüf edemiyerek geri döndüğü anlaşılıyor. Vladimirin ölümünden sonra Peçeneklerin Rusların i siyasetlerine de karıştıklarını görüyoruz. Knezin oğulları arasında baş gösteren veraset ve taht kavgaları esnasında Svjatopolk, kardeşleri Boris ile Glebi ldrterek, Kiev baş knezlik makamını işgal etmişti. Novogorodtaki diğer kardeşi Jaroslav isyan ederek ona akarşı savaş açmıştı. Bu vaziyet karşısında Svjatopolk Peçeneklerden

[1] P. S. R. I, 124.

[2] P. S. R. L. I, 125.

yardım istemişti [1]. Mamafih Peçenekler savaş meydanındaki mevkileri biçimsizdi; lâzım gelen yardımı hakkiyle yapamadıklarından Jaroslav galebe çalmıştı [2].

Bunun üzerine Svjatopolk kayinpederi olan Leh kralı Boleslava muracaatla onun yardımı sayesinde Jaroslavı Kievten koğmuştu[3]. Jaroslav tekrar Novgoroda giderek, yeni kuvvetler toplamış ve yeniden Svjatopolka hücum edip onu Kievten çıkarmıştı. Svjatopolkun sonra Peçeneklere kaçmak mecburiyetinde kaldığını görüyoruz (1018) [4]. Svjatopolk 1019 senesinde Peçenek orduları ile Jaroslav üzerine yürümüş ve iki ordu Alta nehri yanında karşılaşarak gayet şiddetli bir çarpışma vukubulmuştu. Rus vekayinamesi "*Rus yurdunda böyle bir harb daha cereyan etmemişti.*", diyor[5]. Svjatopolk Peçeneklerle beraber mağlub olarak kaçmıştı.

Bu vak'adan sonra Rus vekayinameleri tam 17 yıl Peçenekler hakkında hiç bir şey yazmıyorlar. Onlar bu sırada Rus yurdundan uzaklaşarak, gittikçe Tuna boyuna doğru ilerilemekte idiler. Bulgar kralı Joann Vladislav (1015 - 1018) Bizans imparatoru Basilius II. iye (976 - 1025) karşı mücadelesinde Peçenekleri de müttefik edinmek istiyor [6], lâkin Peçenekler bunu kabul etmemişlerdi [7]. Galiba Tuna boyu Bizans valisi hediyeleriyle Peçeneklere tesir etmesini bilmişti. Basilius II. 1018-19 senesinde Bulgarları tamamiyle Bizans hâkimiyeti altına aldıktan sonra [8], Bizans ile Peçenekler hemhudut oluyorlar. Artık Peçeneklerin akın sahasını doğrudan doğruya Bizans yurdu teşkiledecekti. Hakikaten böyle bir akının 1026 senesinde olduğu mukayyettir. Peçenekler 1026 de Tunayı geçerek Bulgaristana girmişler, birçok asker ve kumandanları öldürmüşler, ve bir çoklarını da esir almışlardı. Bizans imparatoru bunlara karşı Sirmius archontu (kumandanı) ve Bulgaristan valisi olan ve defaatla Peçeneklere karşı harbederek onları geri püskürten, Konstantin Diogenisi, göndererek Tunanın öteki tarafında sükûnetin yerine getirilmesini

[1] P. S. R. L. I, 141; III, 209; V, 13 1; VII, 325.

[2] Aynı yerde; I, 142.

[3] Solov'ev, I.200, Leh kralının ordusunda 1000 ücretli Peçenek askeri olduğunu yazıyor.

[4] P. S. R. L. I, 144; II, 264; V, 133; VII, 232.

[5] Kezâ I, 144-145; II, 264.

[6] Kedrenos II, 465.

[7] Aynı yerde, 466.

[8] Birinci Bulgar devletinin Bizans imparatoru Basil II. Bulgaroktonos tarafından zabtedilmesine dair başlıca kaynaklar: Kedrenos II. 251 ve aşağısı, Psellos I,75 (Chronographie, E. Renauld tercümesi, Paris 1926) Eserler: Jireček, K. Geschichte der Bulgaren Kap. XI. Zlatarski İstoria na blgarskata drzava prez srednite vekove. Runciman, Hist. of the first Bulg. Emp. Kap. III 217 ve müteakıb sayfalar.

emreiyor [1]. Buradan anlaşıldığı veçhile Peçeneklerin Bizans memalikhine hücumları 1026 senesinden evvel de defeatla vukubulmuştu. O sıralarda Peçenek yurdunda pek çok Bizans esiri bulunduğu anlaşılıyor. İmparator Roman (1028-1034) bilhassa bu esirleri Peçeneklerden satın alarak ahalinin sevgisini kazanmak istediğini biliyoruz [2]. Kedrenos, 1032 senesi temmuzun 28-inci cuma günü gece saat ikide bir kuyruklu yıldızın geçtiğini ve bunun Bizanslılar için bir felâket alâmeti olduğunu işaret ettikten sonra, aynı yerde şark tarafından Arabların hücumunu ve garbta da Peçeneklerin Tunayı geçerek Moesiayı yağma ettiklerini yazıyor[3].

1035 senesinde Peçenekler tekrar Tunayı geçerek Selâniğe kadar bütün Moesiayı yağma ve tahrip ediyorlar [4]. Peçenekler ilk defa olarak Balkan yarım adasında bu kadar cenuba inmişlerdi. Zonarâs, onların sıklıkla Tunayı geçerek Bizans ülkelerini yağma ettiklerini yazıyor [5]. Anlaşılan, Peçenekleri bilhassa zengin Bizans vilâyetleri celbediyordu. Onlar burada diğer ülkelere, meselâ fakir Rus yurduna nisbeten, daha çok ganimet ele geçirebiliyorlardı. Artık Rus hüdutlarına yakın yerlerde gayet az Peçenek bulunuyordu; buraları diğer Türk kavimleri tarafından işgal ediliyordu. Bunun içindir ki bu sıralarda Rus vakayinameleri 17 sene müddetle Peçeneklerden hiç bahsetmemişlerdir.

Rus müverrihleri Jaroslavin 1034 yahud 1036 senesinde Peçenekleri müdhiş bir mağlubiyete uğrattığını yazarlar [6]; bunun neticesi olarak ta Peçeneklerin Kiev civarını terkettiklerini ileri sürerler. Fakat, yukarda gördüğümüz veçhile, Peçenekler daha evvelce Tuna boylarında toplanmış bulunuyorlardı. Jaroslavin 1036 senesinde bunları mağlub etmesi ile Peçeneklerin Kiev havalisini bırakmaları arasında fazla bir münasebet yoktur. Maamafih, bu hususta yegâne kaynak Rus vakayinameleridir; onun için orada bu münasebetle verilen malûmatı nazarı itibara almamız zarurîdir. Vakayiname bu vak'ayı şöyle tasvir eder: *1036 (6544) senesinde Jaroslav Novgorodda bulunuyordu; o, Peçeneklerin Kiev civarında toplanmış oldukları haberini aldı. Varjag ve Slovenlerden ibaret büyük bir ordu ile Kieve geldi. Peçeneklerin haddi hesabı yoktu. Jaroslav şehirden*

[1] Kedrenos II, 485 Zonarâs III, 571. Gelzer, Abriss d. Byzant. Kaisergesch. (Krumbacherin Bizans edebiyatı tarihine zeyil olarak) 998-90 bu vak'ayı 1027 de gösteriyor.

[2] Kedrenos II, 486. Gelzer, 999.

[3] Kedrenos II, 499. Zonarâs, III, 589.

[4] Kedrenos II, 512.

[5] Zonarâs III, 590.

[6] Karamzin, İstorja Gos. Rössijsk. T. II, 28. Platonov, Uçebnik russkoj istorii 1911, S. 43 (1034 senesinden gösterilmiştir.) Golubovskij, Peçeneği, Torki... kezâ 1034 senesinde gösterilmiştir. Lavrent, jevfskaja Letopis 1036 da, İpat, jevfskaja da ise 1034 de gösterilmiştir. Solov'ev, I, 209. not 2.

çıkarak Peçeneklerin üzerine yürüdü. Varjağlar merkezde, Kievliler sağ kolda ve Novgorodlular da sol kolda mevki almışlardı. Peçenekler, bugün S. Sofya kilisesinin bulunduğu (o zaman oraları şehrin haricinde idi) mevkie gelerek harbe tutuşmuşlardı. Müthiş bir harb olmuş ve güç hal Jaroslav akşama doğru Peçenekleri mağlub etmişti. Peçenekler muhtelif taraflara kaçmışlar, birçoğları da Setomli nehrinde ve birçoğları da diğer nehirlerde boğulmuşlardı; ve kalanları da bugüne kadar tamamilen kaybolmuşlardır [1]. Vakayinamenin sözlerinden Rusların Peçenekleri ancak akşama doğru güçhal yine bildiklerini öğreniyoruz; Rusların bunları takip ettikleri anlatılmıyor; nehirlerde boğulma hikâyesi de umumî mahiyettedir: Düşmanın arkasında bir nehir oldumu, kaçarken birçoğları o nehirlerde boğulurlar. Bununla beraber vakayiname olmuş bir vak'ayı kaydetmiştir. Peçenekler 1034 veya 1036 da Kiev civarında Knez Jaroslav tarafından mağlub edilmişlerdir. Mamafih Peçeneklerin Ruslara yakın olan yerleri terketmeleri bu vak'a ile fazla alakası yoktur. Rus - Slav kabilelerine yakın oturan Peçenek uruğlarının Tuna boylarına çekilmeleri Dnepr'in şarkından gelmekte olan Uz (Oğuz) ların garba doğru ilerlemeleri ile bağlıdır [2]. Uzların Kiev civarına gelmeleri ile Peçeneklerin 1034 (1036) da Rus Knezi tarafından mağlub edilmeleri aynı sıralara tesadüf ettiğiinden, vakayinameler bunu 1034 (1036) yılı mağlubiyeti ile bağlı bilmişlerdir. 1036 dan sonra Rus yurdu üzerine Peçenek tazyiki bitmiştir. Onların yerini diğer Türk zümreleri işgal ediyorlar.

Peçeneklerin bir kısmı, anlaşılan, galib Uzlar yanında kalmışlardı; çünkü 1036 senesinden sonra Rus vakayinameleri Peçenekleri hep Uzlar, vakayinamelerin Torki dedikleri kavim ile beraber zikrederler. Uzların İdili ve Don nehirlerini geçerek Peçenekleri Cenubi Rusya sahralarından taretmeleri vak'asını tenvir eden hiçbir kaynak elimize kadar gelmemiştir. Ancak 11-inci asıra ait bir Bizans kaynağında Peçeneklerle Uzlar arasında, Dnepr sahillerinde, şiddetli harbler vukubulduğunu istidlâl edebileceğimiz bazı satırlar vardır. Peçeneklerin diğer bir kısmı da Rus knezleri ile anlaşarak hudud boylarında yerleşmiş olsalar gerektir.

Rus vakayinamelerinde Peçeneklerin 915 ten 1036 ya kadar yani 121 yıl zarfında, Ruslar üzerine 11 seferleri mukayyettir. Tabii birçok

[1] P. S. R. L. I. 150; V. 136; VII. 330.

[2] Bu kavime ait başlıca kaynaklar: Rus vakayinameleri ve Bizans kroniklerinden Kedrenostur; D. A. I. da da bir kaç cümle buluyoruz. Eserler: (Yukarda sahifede söylediklerimizden maada) Ljaskoronski, V. K. voprosu o Perejaslavskich Torkach, ZMNP 1905, IV. Vestberg, F. K. analizu vost. ist. o Vost. Evr. ZMNP 1908 (Mart). Rassovskij; D. Oroli Černych Klobukov v istorii drevnej Rossii (Sem. Kond. I.) aynı müellifin: Peçeneği, Torki .. Yuk. sah. bakınız.

küçük akınlar buraya girmemiştir. Fakat her iki millet arasındaki münasebatın yalnız harplerden ibaret olduğunu zannetmek doğru değildir. Biri hazarı, diğeri göçebe olan iki kavim arasında iktisadî münasebatın cereyan etmiş olduğu muhakkaktır. Bu hususta Rus vakayinamelerinde hiçbir Şey olmamakla beraber Bizans imparatorunun eserinde çok enteresan bir kayıt bu ciheti epey tenvir etmektedir. De. Adm. İmp. nun 2 inci babında Şu sözleri okuyoruz [1]:

Ruslar Peçeneklerle iyi geçinmeğe gayret ederler: Onlar Peçeneklerden öküz at ve koyun satın alırlar ve bunlar sayesinde daha rahat bir hayat geçirirler, çünkü bu söylediğimiz hayvanlardan hiçbirisi Rusyada bulunmamaktadır. Bu suretle Peçeneklerin Ruslara öküz, at ve koyun sürüleri sattıkları görölüyor, tıpkı 19-uncu asrın sonları ve 20 -inci asrın başlarında Kazak - Kırgızların Orenburga, Sibir şehirlerine ve Semiye yakın yerlerde Ruslara hayvan sürülerini sattıkları gibi. Bunun mukabilinde Peçeneklerin ne aldıkları kaydedilmemiştir; fakat Rusların verebilecekleri Şey malümdür: Kıymetli kürkler, bal, balmumu ve ticaret vasıtası ile ellerine geçirdikleri kıymetli madenler, kumaşlar ve belki de kısmen hububat[2].

Rus - Peçenek münasebetinden bahsederken, knezlerin bunları taht kavgaları münasebetile Rusyanın içişlerine karıştırdıklarını görmüştük. Demek oluyor ki Rusların bir kısmı ile Peçeneklerin bir kısmı arasında vakit vakit uzlaşmalar yapılıyordu. Bunun bilhassa Peçeneklerin kuvveti bittikten sonra geniş bir mikyasta cereyan ettiğini müşahede ediyoruz. Artık bir çok Peçenek kabileleri Rusların cenub hudutları boyunda yerleştirilerek hudud bekçiliği yapıyorlar. Bu gibiler bilâhara ya yerli Rus-Slav zümresine karışmışlar, veya 1060 dan sonra Cenubî Rusyayı hâkimiyetleri altına alan Kumanlarla birleşmişlerdir. 1060 tarihlerinden sonra Peçeneklerin 150 yıldan fazla Ruslarla yaptıkları mücadeleyi, daha geniş mikyasta ve büyük muvaffakiyetle Kumanlar devam ettirmişlerdir.

Bu bahsi bitirirken, Peçeneklerin Rus tarihinde oynamış oldukları rolü bir kaç sözle hulâsa edersek Şu neticeye varırız: Peçenekler Cenubî Rusya bozkırlarını istilâlerle merkezi Kiev Şehrinde olan Rus devletinin daha cenuba inmelerine mani olmuşlardı; bununla Rus kolonizasyonunun steplere inmesine karış gelinmişti. Peçenekler buralarda buldukları 200 yıl zarfında Kiev Rusyasının cenub hududu ancak 30-40 klm. kadar

[1] De Adm. İmp. 69, 7 - 10.

[2] J. Moravcsik in A Magyar történet bizanci farrásai (Macar tarihinin Bizans kaynakları), Budapest 1934, 256 S. adlı eserinde (S. 19, 71, 72, 73, 74 - 9) Peçeneklerin ticaret işlerinde tavassut ettikleri yazılıyormuş. (Byz. Zeitschrift, B. 35 (1935) 400 - 406 E. Darko resenziyonu).

genişleyebilmişti. Diğer taraftan Rusların Peçeneklere karşı m¼cadelede b¼t¼n kuvvetlerini cenuba, Kieve, sevk etmek mecburiyetinde kalmaları, Kiev de kuvvetli bir devlet makinesinin, ve kalabalık bir kitlenin v¼cuda gelmesini de mucib olmuştur. Sonra, Peçeneklerle sıkı temas, harb ve ticaret yolu ile, muhakkak ki Rus asker¼ teřkil¼ti ¼zerine de m¼him tesirler yapmıştı. Biręok Peçenek kıt'asının Rus knezlerinin ordularında bulmaları, bu tesirin Rus yurdunda kuvvetlenmesini temin ediyordu. Nihayet, kalabalık bir Peçenek kitlesinin Kiev civarında yerleşmiş ve Rus knezleri yanında kalmış olması buradaki Slav unsurunun kan itibariyle değişmesinde m¼him tesirleri olduğunu kabul edebiliriz.
